

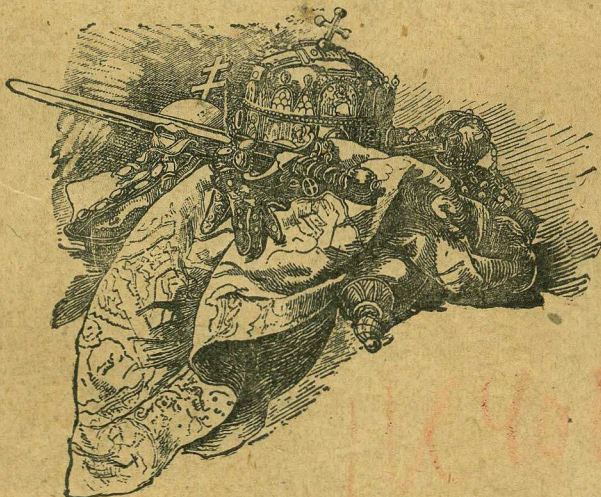
RTK 689

MAGYAR TÖRTÉNET

AZ ÁG. HITV. EVANG. ELEMI ISKOLÁK
VI. OSZTÁLYA SZÁMÁRA

A LUTHER-TÁRSASÁG MEGBÍZÁSÁBÓL A NÉPISKOLAI
TANTERV ALAPJÁN ÍRTA

DR SZIGETHY LAJOS

Bolti ára 60 fillér.

BUDAPEST
KIADJA A LUTHER-TÁRSASÁG
1916.

Az egyetemes közgyűlés által evangélikus népiskolák részére kizárólag engedélyezett és használatra kötelezett tankönyv.

E 1975

1983 JUN 2 01

372.4-K

MAGYAR TÖRTÉNET

AZ ÁG. HITV. EVANG. ELEMI ISKOLÁK
VI. OSZTÁLYA SZÁMÁRA

*

A LUTHER-TÁRSASÁG MEGBÍZÁSÁBÓL A NÉPISKOLAI
TANTERV ALAPJÁN ÍRTA

DR SZIGETHY LAJOS

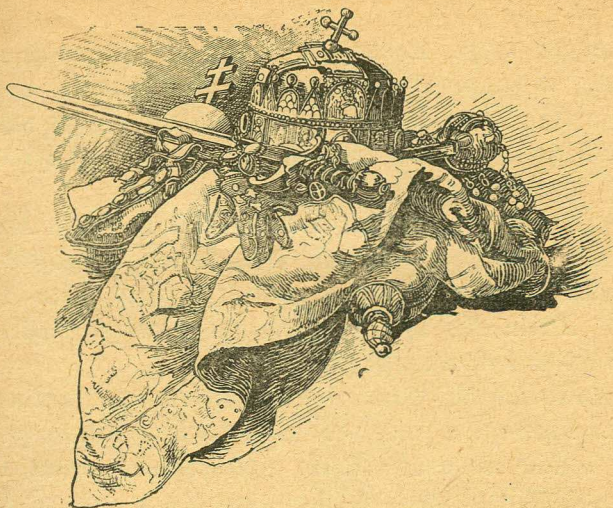
15526

BUDAPEST
KIADJA A LUTHER-TÁRSASÁG
1916.

RTK 689

15526

I. A mohácsi vést megelőző korszak áttekintése.

1. Magyarország és a magyar nemzet a honfoglalás előtt.

A mai Magyarország a honfoglalás előtt. Hazánk abban a korban is emberi lakóhely volt, melynek nincs írott története. Találtak kőből, rézből, réznek s ónnak keverékéből, vagyis bronzból és vasból készült szerszámokat, fegyvereket. Ezekből a régiségtudósok az őskori magyarországi ember életének teljes képét meg-rajzolják. Barlangokban, cölöpökre épített kunyhókban lakott és vadászattal, halászattal, pásztorkodással, sőt kistrészen már földműveléssel is foglalkozott. Az írott történelem, mint hazánk legnevezetesebb régi lakosait, a Duna jobb partján lakó keltákat és az erdélyi dáko-

kat nevezi meg. Ezeket a régi kor leghatalmasabb nemzete, a római, győzte le s megalapította a Duna jobb partján Pannoniát, keleten Dáciát. Ezek már művelt országok voltak, virágzó városokkal, aranybányákkal, jó úttakkal.

A római uralmat a *népvándorlás* korában Ázsiából Európába bevándorló szilaj, erős népek döntötték meg. Ezek között leghatalmasabb volt a *hún* nép. Ennek királya, *Attila*, az Isten ostora, fél Európa fölött uralkodott (434 — 453).

Attila halála után a hún birodalom szétbomlott. Mai hazánkban a mostani németekkel rokon *germán* népek lettek az urak. Ezek elköltöztek innen Olaszországba. Rövid ideig a húnokkal rokon *avarok* laktak hazánkban. Utánuk többféle nép telepedett itt meg: *bolgárok* a Tisza-Duna közén, *németek* a mai osztrák határ mentén és a mai tótok, horvátok rokonai, kis *szláv* törzsek mindenfelé.

Láttuk, hogy állandóan egy nép se tudott úrrá lenni az egész haza fölött. Ezt az isteni gondviselés a magyar nemzet számára tartotta fenn.

A magyar nemzet a honfoglalás előtt. Ázsiai legrégibb otthonából a magyar nép az Ural-hegy aljában a Káma folyó mellé, innen a Kaspi-tó, innen a Don-folyó vidékére költözött. Később az Alsó Dnyeper partvidéke, majd Etelköz volt az ideiglenes hazája. Itt alakult a hét törzs, Árpád fejedelemsége alatt, a *vérszerződéssel* egységes nemzetté.

Az egységes nemzet diadalmas háborúkat folytatott a görögök szövetségében a bolgárok ellen és a németeket segítve a vágvidéki szlávok ellen. De Etelközt elpusztították a bolgárok és besenyők. Árpád tehát elhagyta e veszedelmes fekvésű országot és 896 táján

a Vereczkei-szoroson át bevezette népét a végleges hazába, melyet úgy tekintett, mint ősetől, Attilától, rászállt jogos örökségét.

2. A fejedelmek kora.

A honfoglalás. Árpád hét esztendő alatt (896—903) elfoglalta a hazát. Zalán bolgár fejedelmet és Szvatoplukot, a vágvidéki szlávok urát leverte. A kisebb szláv törzsek nagyobb része valószínűleg önkénynt hódolt meg. Pusztaszeren az országgyűlésen felosztották az új országot. A kevés-számú magyar nép békésen megfért a nagy területen a meghódított népekkel. A terület legnagyobb része lakatlan pusztá, erdő-ség, mocsár volt. Szétszórt tanyákon lakott a magyarság. Leginkább halászott, vadászott, pásztorkodott, de a régibb lakosság s a magyarság egyrésze már földet is mívelt. A szlávok

Árpád fejedelem.

jó része már keresztyén volt. A magyarok pogányok voltak. Az ősi vallást nem ismerjük, de a pogányságot eltiltó későbbi törvényekből tudjuk, hogy a pogány magyarok vízparti berkekben, kőoltárokon áldoztak istenüknek. Voltak papjaik, jósaik. Népköltők, hegedősök, igricek énekeket adtak elő a nemzeti hősekről.

Pusztító kalandozások. A magyarok nem maradtak meg a haza határai közt, hanem délre Konstantinápolyig,

Honfoglaló ősök.

nyugatra Brémáig, Spanyolországig pusztítottak. Annyira elbizakodtak, hogy néhány száz főnyi csapatokban is

elkalandoztak. A szomszédos népek meggyűlöltek a magyarokat és rémes meséket költöttek róluk. Pedig nem voltak kegyetlenek, mint azt a szentgalleneni eset is bizonyítja. A szentgalleneni svájci bencés kolostorból mindenki menekült egy magyar csapat elől, csak Heribáld maradt ott. Ezt nem bántották a magyarok, sőt megvendégték és daloltak, táncoltak vele. Mikor évek múlva egy másik magyar csapat vonult el Szent Gallen közelében, Heribáld könyörgött: eresszék ki kedves magyarjaihoz.

Riade, Augsburg. A nagy német nemzet a maga védelmére egyesült. Észak-Németországban Madarász Henrik német király Riadénál megállított egy magyar sereget. Fia, Nagy Ottó pedig Augsburgnál, 955-ben, tönkreverte a magyarok nagy seregét. Egész világ bámulta Nagy Ottót, hogy ily hatalmas sereget le tudott győzni. Hét évvel utóbb felruházták a legmagasabb ranggal. Rómában, 962-ben, a pápa megkoronázta római császárnak. Ezóta állandóan a német királyok voltak egyúttal a római császárok és világhatalomra törekedtek. A német-római császárok ellen védekeznie kellett a kisebb számú magyar nemzetnek.

Védelmi rendszer. A keresztyénség terjedése. A bölcs magyar fejedelmek a nyugati határon egész sánc-rendszert, *gyepüket* alkottak. Az átvezető néhány úton *kapuvárat* építettek. Védelmükre határőröket telepítettek. Így álltak ellene a németek támadásainak.

Hogy az ellenállás erősebb, egységesebb legyen, a fejedelmi hatalmat erősítették és Géza fejedelem több törzsfőnök hatalmát megtörte.

Fontos volt az is, hogy a keresztyén vallás elterjedése folytán a németek és magyarok közt való gyűlölködés csökkent. A közös vallás papjai a békességet hirdették a magyarok és németek között.

Árpád-fejedelmek:

Árpád	887—907
Zsolt	907—947
Taksony	947—972
Géza	972—997
István, mint fejedelem . .	997—1001

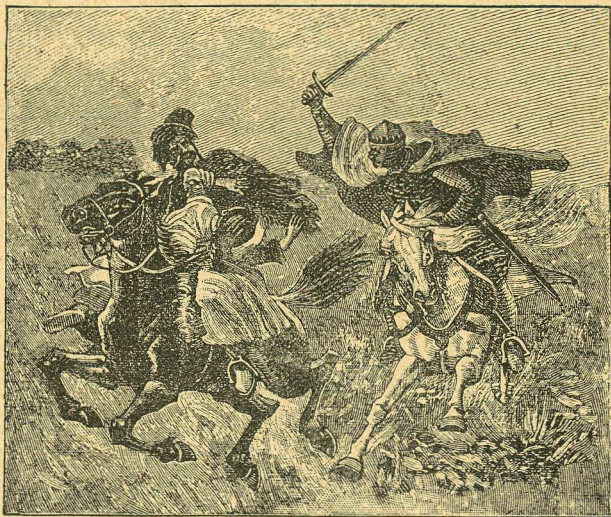
3. Az Árpád-királyok kora.

Szent István. Szent István szervezte a magyar keresztyén egyházat. Püspökségeket alapított, templomokat épített, a papokat gazdag javakkal s a tizeddel, vagyis dézsmával megajándékozta. Maga is térített, de erővel is terjesztette a keresztyén vallást. Hatalmát megszilárdította, leverte a lázadókat, így Koppányt, Ajtonyt, Gyulát, akik ellene részint fejedelemsége, részint később királysága korában fegyvert fogtak.

Megszerezte Rómából a királyi koronát s 1001-ben megkoronáztatta magát. Fényes királyi udvart szervezett. Nádort, országbíró, tárnokmestert nevezett ki. A királyi uradalmakat vármegyékbe szervezte. Ezekből volt a királynak jövedelme s a vármegyei jobbágyok voltak a király katonái. Jó törvényeket alkotott. Fia, Imre, korán meghalt. Utóda nővére fia, a velencei Péter lett.

Védelmi háborúk a németek ellen. Szent István gyenge utódai, Péter, Aba Sámuel, I. Endre és Salamon korában a német római császárok el akarták foglalni Magyarországot. Péter király hűségi esküt is tett III. Henrik császár előtt. De a nemzet vitézül védekezett és Béla herceg, a későbbi I. Béla király, a Vérteshegységben és Pozsonynál úgy leverte III. Henriket, hogy ez nem merte tovább Magyarországot támadni.

Szent László. Szent László korában már megszűntek a német támadások. Ugyanekkor a szigorú törvények folytán és a vallásos király élő példájának hatása alatt véglegesen megszilárdult a keresztyén vallás. Szent László a királyságot is megszilárdította és népszerűvé tette az országban. Jó törvényei az erkölcsöket

Szent László.

megjavították. Uralkodásának legfontosabb eredménye Horvátország nagyobb részének elfoglalása volt. Ennek tengerparti részét és Dalmáciát azonban Szent László utóda, Könyves Kálmán, foglalta el. Ezóta tartozik Horvátország Magyarországhoz, mint ennek *kapcsolt része*, illetőleg 1868 óta *társországa*.

Könyves Kálmán. Könyves Kálmán művelt ember volt, vagyis könyveket olvasott, ami abban az időben

nagy dolog volt. Nem is engedte, hogy ártatlan embereket üldözzenek, annak a képtelen vádnak alapján, hogy mint boszorkányok éjjel az alvók vérét kiszívják. Jó rendet tartott az országban s jó törvényeket hozott. Könyves Kálmán uralkodása elején indultak meg a keresztes háborúk, Krisztus sírjának és a Szentföldnek a törököktől való visszafoglalására. Sok ezer és ezer keresztes vitéz ment át Magyarországon. Könyves Kálmán megvédte az országot, hogy ezek ne pusztítsák el. De a békésen átvonulókat nem bántotta.

A keresztes háborúk kora. A keresztes háborúkban eleinte nem vett részt a magyar nemzet. Jó részben azért is, mert a királyi család tagjai sokszor egymással viszálykodtak. Így Könyves Kálmán és öccse, Álmos. Kálmán lázongó öccsét kegyetlen szigorúsággal büntette, megvakíttatta, sőt így büntette ennek ártatlan fiát, a későbbi vak Béla királyt.

Kálmán utódai közt nevezetesebb volt II. Géza. Ennek testvéreivel folytatott viszályai között is volt arra ideje, hogy Szepesmegye és Erdély lakatlan hegyvidékeire betelepítse a németeket. Ezekben szorgalmas, jó polgárokat nyert a haza.

II. Géza idejében a német császár helyébe más veszedelmes ellenségünk támadt. A hatalmas görög császár, Mánuel, el akarta foglalni az országot. A görögökkel való háborúk s a királyi családban való örökös viszálykodások elmúltával, III. Béla korában jobb korszak virradt fel a magyarra. III. Béla jó király volt. Sokat tanult a művelt görögöktől, akik között, Mánuel császár udvaránál nevelkedett. Behozta az írásbeliséget, hogy a kormány rendeleteit írásba foglalták. Ez szükséges volt a jó rend kedvéért. Szép templomokat építtetett. Főiskolát alapított Veszprém-

ben. De több magyar ifjú tanult Párisban is, az akkori idők legelső főiskolájában.

Halála után fiai, Imre és Endre, között ismét viszálykodások voltak. Ezek során Imre király lázadó öccsét, Endrét, egyedül átmenvén táborába, elfogta. Oly nagy volt a királyi név varázsa, hogy senki se merte kezét felemelni felkent királya ellen. Mikor bátyja halála után II. Endre lett a király, elment a szentföldre keresztes magyar sereg élén. Ennek a hadjáratnak nem volt nagyobb eredménye, de II. Endre óta a magyar királyok a jeruzsálemi király címét is viselik.

Az aranybulla. II. Endre korának legfontosabb alkotása volt az aranybulla. Ez 31 pontból álló törvény volt. Szabályozta a királynak és a nemességnek jogait. Védte a nemeseket. Biztosította adómentességüket. Joguk volt a király előtt panaszra megjelenniök. Hivatalt csak ők viselhettek. De nagy jogaik fejében katonáskodtak: az országban a maguk költségén, külföldön a király zsoldján. Törvényszegő király ellen még a fegyveres ellenállásra is joga volt a nemességnek. Ezóta nem tehetette a király azt, amit akart, hanem korlátozta őt a törvény, az alkotmány. Magyarországot tehát ezóta alkotmányos királyságnak nevezhetjük.

II. Endre gyenge akaratú ember volt. Alatta az előkelő urak valóságos *kis királyok* voltak; még a királlyal is dacolhattak.

A tatárjárás. IV. Béla erélyesen rendre szorította a nagyurakat. De emiatt egyenetlenség támadt az országban. Fokozta a bajt a kúnok és magyarok közt való viszálykodás is. Így azután a király nem tudta visszaverni a betörő hatalmas mongolokat, akiket a

hozzájuk csatlakozó tatár népről a magyarok tatároknak neveztek. Az 1241-iki szerencsétlen végű Mohi-csata után a tatárok elpusztították az országot. A tatárok kivonulása után IV. Béla nagy bölcseséggel és erélyességgel újra megalapította az országot. Telepéseket hívott be. Várakat, városokat alapított. A nemességet a vármegyékben szervezte. Ezeknek a nemesi vármegyéknek a későbbi időkben nagy volt a fontossága az ország védelmezésében és kormányzásában.

Az utolsó Árpádok. IV. Béla fia, V. István, alatt harcok voltak a magyarok és csehek között. A magyarok ezért olyan nagy ellenségei lettek a cseheknek, hogy IV. (Kün) László idejében nagy sereggel diadalra segítették Habsburg Rudolf német-római császárt, aki megtámadta a cseheket s elvette tőlük Ausztriát. Így lett ura a Habsburg-család Ausztriának a mi nemzetünk segítségével.

Az utolsó Árpád királynak, III. Endrének, sok baja volt a külföldi trónkövetelőkkel és a lázongó kiskirályokkal. Benne kihalt férfiágon a dicső Árpád-nemzetség, mely megalapította a magyar nemzetet és magyar hazát, elterjesztette itt a keresztyén vallást s a magasabb műveltséget, megvédte az országot ellenséges támadások ellen és hódításokkal gyarapította a birodalmat.

Áldott legyen az Árpádok emlékezete!

Árpád-királyok:

Szent István	1001—1038	Salamon	1063—1074
Péter	1038—1041 és	I. Géza	1074—1077
	1044—1046	Szent László	1077—1095
Aba Sámuel	1041—1044	Könyves Kálmán	1095—1116
I. Endre	1046—1061	II. István	1116—1131
I. Béla	1061—1063	II. (Vak) Béla	1131—1141

II. Géza	1141—1161	III. László	1204—1205
III. István,	} 1161—1173	II. Endre	1205—1235
II. László és		IV. Béla	1235—1270
IV. István		V. István	1270—1272
III. Béla	1173—1196	IV. (Kun) László	1272—1290
Imre	1196—1204	III. Endre	1290—1301

4. Az Anjou-kor.

Róbert Károly. Az Árpád-családhoz való ragaszkodásból csak olyan királyt akartak a magyarok, aki Árpád-ivadék. A két másik Árpád-ivadék, cseh Vencel, majd bajor Ottó később visszalépett, mert látta, hogy nincs elég erős pártja. Így lett egyedüli király az Anjou-házból való nápolyi Róbert Károly. Ez sok jó dolgot meghonosított, ami a művelt és jól kormányzott Nápolyban megvolt.

Szervezte a hadügyet: a földesurak, a zászlós urak, bandériumokat, önálló zászlóaljokat vezettek a király hadseregéhez. Állandó adót vetett a jobbágytelkekre, vagyis portákra. Jó pénzt, arany forintot veretett. Visegrádon fényes udvart tartott. Itt lovagjátékokat rendezett, hogy a katonás szellemet fokozza. Ekkortáiban az egész nyugati világban nagy szerepük volt a nemes lovagoknak. Családját nagyon szerette, nagyobbik fiának a lengyel koronára, kisebbik fiának, Endrének, a nápolyi koronára szerzett jogot.

Nagy Lajos. Róbert Károlyt még idegennek tartották a magyarok, de fiát, Nagy Lajost, már mint igaz magyart, mint egy új Szent Lászlót, rajongva szerették. Ő meg is érdemelte a szeretetet és azt, hogy egymagát a magyar királyok közül „Nagy“ melléknévvel ruházták föl.

Nagy volt a háborúban. Öccse halálának megbosszulására két háborút viselt Nápolyban. Ezeknek

az volt a legfontosabb eredménye, hogy a magyarok sokat meghonosítottak itthon abból, amit a művelt nápolyiaknál láttak. Legyőzte Velencét is. Lengyelországot segítette ellenségei, a litvánok, tatárok ellen. A Balkán félsziget északi országait elfoglalta. Lengyel király is lett. Így birodalma három tengerig terjedt.

Nagy volt a béke munkáiban is. A városok szépen fejlődtek. Sok szép épülettel, templommal gazdagodtak. Ekkor épült a csúcsíves, vagyis gót stílus remeke, a kassai templom. A nemesség érdekében behozta az ősiséget és a kilencedet. A parasztokat védte. Legszebb erénye volt vallásossága.

A török hatalom emelkedése. Nagy Lajos már a törökökkel is megütközött. A törökök őshazája Turkesztán, az Aral tótól délkeletre. Innen költöztek be kis Ázsiába, majd a mi Anjou királyaink korában Európába. Erőssé tette őket állandó hadseregük. Elrabolt, vagy adóba szedett keresztyén fiúkból nevelték a janicsárokat, ezeket a kitűnően szervezett és begyakorolt gyalogos katonákat. Lovasaikat szpahiknak hívták. Ezeknek tisztjei közt kiosztották hűbérbe, vagyis hűséges szolgálat fejében való használatra, az elfoglalt helységeket. Így annál nagyobb lett a seregük, minél több ellenséges helységet elfoglaltak.

Ezzel a három földrészben uralkodó világhatalommal szemben védte magát Magyarország, és egyúttal védte egész Nyugat-Európát is.

Zsigmond. Nagy Lajos utódjának, leányának, Máriának, küzdelmei voltak a lázongó urakkal és a trónkövetelő nápolyi királlyal, Kis Károllyal. Mária utódja lett férje, Luxemburg Zsigmond. Ez később német császár és cseh király is lett, de mindig

tudta, hogy magyar királysága adja neki a legnagyobb erőt.

Zsigmond idejében már erősen folytak a török háborúk. Két szerencsétlen csatája is volt a törökkel: uralkodása elején Nikápolynál, vége felé Galambócnál. De Magyarországot ekkor még nem tudták elfoglalni a törökök.

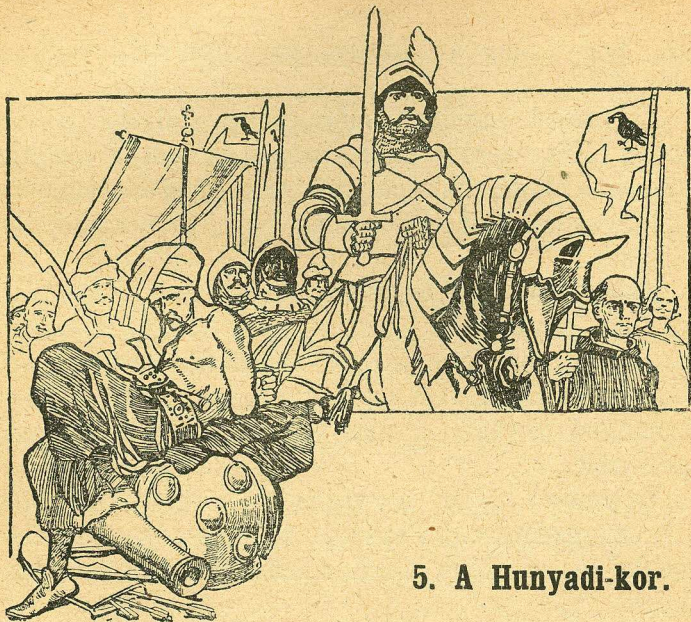
Zsigmond idejében fontos dolog volt, hogy Csehországban egyházilag szervezkedtek Husz János hívei. Husz János reformátor volt, előkészítette az utat Luther fellépéséhez. Husz vértanú lett igazságaiért: 1415-ben a konstanzi egyházi gyűlés, vagyis zsinat alkalmával megégették.

Zsigmond alatt a városok követeit meghívták az országgyűlésre. Papság, főnemesség, nemesség, városok: ez a négy rend alkotta ezután az országgyűlést.

Albert. Zsigmond után a veje, Albert, következett. Ez volt az első Habsburg a magyar trónon. Ő cseh király és osztrák herceg is volt. Így az ő idejében már Habsburg uralom alatt együtt voltak azok az országok, melyek a mai Osztrák-magyar monarchia jó részét alkotják.

Albert alatt kitűnt már, hogy a főúri bandériumok tökéletlen védelmi eszközök a török állandó sereg ellen.

Ulászló és V. László. Albert után trónviszályok következtek: egyik párt V. Lászlót, Albertnek halála után született fiát, a másik a lengyel I. Ulászlót választotta meg királynak. Ezek között a pártviszályok között a török elfoglalhatta volna az országot, ha az isteni gondviselés nem adta volna megmentőül Hunyadi Jánost.

5. A Hunyadi-kor.

Hunyadi János. Hunyadi állandó zsoldossereget tartott, ehhez csatolta a főnemesek bandériumait s a nemesi felkelést, sőt Nándorfehérvárnál a keresztes vitézek néphadseregét. Így mentette meg a hazát, hogy nem került török uralom alá. Voltak védelmi háborúi s támadó háborúi. Legnagyobb csatái voltak: szebeni és vaskapui diadalai, hosszú hadjáratának öt nagy diadala, várnai (1444) és rigómezei csatavesztései. Legfényesebb haditette volt utolsó nagy diadala, a nándorfehérvári (1456). Itt fegyvertársai voltak: fia, László, sógora, Szilágyi Mihály és Kapisztrán János, a keresztes néphadsereg vezetője.

Hunyadi, mint az ország kormányzója, megmutatta, hogy a béke munkáiban is kiváló ember.

Hunyadi Mátyás. A hős vezér magzatja, mint hadvezér méltó fia volt atyjának. Legyőzte a törököket Szabácsnál és Kenyérmezőn. Legyőzte a cseheket, és elfoglalta a Cseh- királyság mellékorszárait. Legyőzte III. Frigyes császárt, s Ausztriát és az Alpesi-tartományokat is elfoglalta. Diadalaiban nagy része volt annak, hogy magyarokból és cseh huszítákból az állandó fekete sereget s a kitűnő huszárságot szervezte.

Alatta Olaszországból több kiváló tudós jött be. Ezeknek hatása alatt a műveltség emelkedett. Ő maga is művelt ember volt. Szép könyvtárat, iskolákat alapított. Az országban jó rend, igazságosság volt. A népet jó törvények s a király gondossága védték. Áldotta is mindenki Mátyást, az igazságos királyt.

6. A Jagelló-kor.

II. Ulászló. Amit Mátyás alkotott, annak jórésze tönkrement gyenge utódai alatt. A lengyel Jagelló-házból való II. Ulászló egyúttal cseh király is volt. Nagyon gyenge akaratú ember lévén, akármit kértek tőle, mindenre azt mondta csehül: „Dobzse!“, jól van. El is nevezték Dobzse Lászlónak.

Nem tudta féken tartani a nagyurakat, akik elnyomták a szegény népet. Ez felkelt és Dózsa György vezetése alatt kegyetlen bosszút állt elnyomóin. De az urak Temesvárnál legyőzték a parasztsereget. Dózsát és társait kegyetlenül kivégezték. A jobbágyoktól pedig elvették legjobb védelmüket, a szabad költözködés jogát.

Jó is történt azonban II. Ulászló korában. A nagy jogtudós, Verböczy István, „Hármas könyv“-ben összegyűjtötte a magyar törvényeket és a híráskodásban

szokásos eljárást. Milyen nagy áldás volt a nemzetre, hogy a háromfelé szakadás korában, a mohácsi veszedelem után volt közös törvénye. Jó részben ez tartotta meg a három országban lakó magyarságot egy nemzetnek.

Mohács. II. Ulászló után II. Lajos: a gyenge király után gyermek király következett. Az ország ereje nagyon

csökkent. A főurak, Báthori István nádor vezetése alatt, és a nemesek, vagyis Szapolyai János pártja, egymással viszálykodtak. A jobbágyság 1514-iki leveretésük óta haragudtak az urakra és nem voltak hajlandók fegyvert fogni a török ellen.

Ilyen módon a viszálykodó, elgyengült magyarság Mohácsnál nem tudta legyőzni a török világhatalmat, melynek szultánja, Szolimán, az akkori idők legnagyobb hadvezére volt.

Janicsár tisztt.

Azonban az a 29,000 vitéz, aki Mohácsnál harcolt, olyan halálra való elszántsággal rohant a sokkal nagyobb török seregre, hogy maga Szolimán is bámulta őket. Ekkor is igaz volt az, hogy „sokszor tévedett a magyar, de gyáva nem volt soha“.

A mohácsi csatavesztést „veszedelem“-nek nevezik, mert a király eleste folytán pártviszályok következtek s az ország háromfelé bomlott. De azért nem

volt ez a nemzet elpusztulása. Utána is volt nemzeti életünk.

Vegyesházi királyok:

Cseh Vencel	} 1301—1342
Bajor Ottó és		
Róbert Károly		
Nagy Lajos		1342—1382
Mária és Kis Károly		1382—1387
Mária és Zsigmond		1387—1395
Zsigmond		1395—1437
Albert		1437—1439
I. Ulászló		1440—1444
V. László		1444—1457
Mátyás		1458—1490
II. Ulászló		1490—1516
II. Lajos		1516—1526

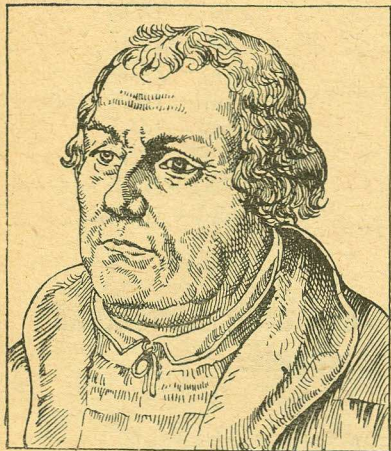
II. A Mohácsi-veszedelem után következő korszak története.

7. Az ország három felé szakadása.

A világtörténet Újkora. Körülbelül a Mohácsi-veszedelem korában a nyugateurópai népek életében oly nagy változások történtek, hogy innen számítják történetük Újkorát. Olaszországban a régi latin és görög írókat szorgalmasan tanulták, majd utánozták. Ezáltal a műveltség nagyon felemelkedett, mint mondani szokták, újjászületett. Sokkal több könyvet írtak, mint azelőtt. Az eddigi drága bőrpapírra írott könyveknél sokkal olcsóbbak voltak a rongyból gyártott papírra nyomtatott könyvek. Ezeket tehát sokkal többen megvehették s olvashatták. A műveltség így a nép között is elterjedt.

A lőpor feltalálása átváltoztatta a hadviselést. Ezután nem a páncélos lovagok, hanem a királyok pénzen fogadott lövészei, gyalogosai s tűzérei döntötték el a csatákat.

A delejtű alkalmazása lehetségessé tette, hogy a hajósok elhagyva a partmentét, kimenjenek a nyílt tengerre. Így történhetett meg, hogy Kolumbusz Kristóf felfedezte Amerikát, vagyis az Újvilágot. Ezt az Újvilágot meghódították az európai nemzetek: spanyolok, portugálok, angolok, franciák, hollandok s gyarmatosították.

Luther Márton.

A reformáció. Legnagyobb változást okozta a népek életében a reformáció, vagyis a keresztyén hitnek eredeti tisztaságában való visszaállítása. Németországban Luther Márton, Svájcban Zwingli Ulrik és Kálvin János léptek fel, mint reformátorok. A bibliát nem-

zeti nyelven adták a nép kezébe és ennek igazságai szerint eltörölték a keresztyén vallásban és egyházban azt, ami későbbi emberi hozzáátétel volt. Az istentiszteletet nemzeti nyelven tartották, főalkotórészévé a prédikációt, éneket, imádságot tettek. Az egyház kormányzását a nép választott bizalmi embereire ruházták. A papok nőülését megengedték. Az úrvacsorát két szín alatt osztották ki, vagyis kenyeret, bort nyújtottak a hívőknek. A római pápát nem ismerték el Szent Péter utódjának, az egyház fejének. A papságot nem tekintették külön

rendnek, mely közbenjáró Isten és az emberek között. Ezek a legfontosabb különbségek, melyek a reformáció hiveit a római katolikusoktól elválasztják.

A mi hazánk is megérezte ama nagy változásokat, melyek az Újkorban beálltak. A műveltség nálunk is nagyon felemelkedett. Amerika felfedezésének közvetlen hatását Magyarország nem érezte ugyan, de Amerika leg-
gazdagabb részének urai, a hatalmas spanyol Habsburg-királyok, a mi királyaink rokonai voltak, ezeket háborúikban a török ellen segítették. A lőpor alkalmazása a magyar háborúikban is átváltoztatta a hadviselés módját. A reformáció nálunk is elterjedt és a magyar nemzet műveltségére, gondolkodására, egész életére nagy és áldásos hatást gyakorolt.

Kálvin János.

A két király versengése. Mohács után Szolimán kirabolta Budát és sok zsákmánnyal, százezernyi fogollyal elhagyta az országot. Szapolyai János, erdélyi vajda párthívei Székesfehérvárra hirdettek országgyűlést. Itt megjelentek majdnem az egész országnak követei s a főnemesség nagy része, és megválasztották királynak Szapolyai Jánost. Az 1505-iki törvény alapján tették ezt, mely kimondja, hogy ha II. Ulászló fiivadéka kihal, csak nemzeti királyt választanak.

Valami harminc főúr ezalatt Pozsonyban I. Ferdinándot, II. Lajos sógorát, a hatalmas német császárnak

és spanyol királynak, V. Károlynak, öccsét kiáltotta ki királynak. Azt remélték, hogy a hatalmas V. Károly segíteni fogja öccse magyar királyságát a török ellen. Ferdinánd hadsereggel tört be, legyőzte Szapolyait és ekkor ennek eddigi hívei közül sokan átpártoltak Ferdinándhoz. Így azután Fehérváron az országgyűlés Ferdinándot választotta meg királynak.

János király kénytelen volt Erdélybe, majd Lengyelországba vonulni. Vele volt hűséges és bölcs tanácsadója, Martinuzzi Fráter György pálos szerzetes. Martinuzzi tanácsára Szapolyai Szolimánnal szövetséget kötött és ennek segítségével visszafoglalta az ország nagy részét. Szolimán szívesen lépett Szapolyaival szövetségre, mert a Habsburgok világhatalmával szemben jól esett neki Szapolyainak támogatása. Szolimán, mint János király szövetségese, ismételten hadsereggel jött Ferdinánd ellen. De sikertelenül ostromolta 1529-ben Bécset, 1532-ben pedig Köszeget, melyet Jurisics Miklós hőiesen védelmezett.

Sokáig folyt még ezután is a két, nagyjában egyforma erejű király között a háborúskodás. Végre belátták, hogy egyik se győzheti le a másikat. Nagyváradon tehát 1538-ban kibékültek: mindegyik fél megtartotta azt, ami a kezében volt s elismerte a másikat királynak. Ezután két évre János király meghalt, s a váradi béke értelmében Ferdinánd lett az ország egyedüli királya.

Buda törökkézre jutása. János király halála után, kis fiának anyja, Izabella, és a kormányzó, Fráter György, nem adták át Budát Ferdinándnak. Ennek serege tehát ostrom alá fogta a várat, de onnan Szolimán hatalmas sereggel elűzte. Most már egyik ellenség elűzése után, a másik ellenség, Szolimán,

táborozott Buda alatt. Csakhogy ez mint védő, mint jó barát jött. Még a kapukat se merték előtte bezáratni. Így azután a janicsárok kis csapatokban beszivárogtak a várba és elfoglalták. Szolimán mohamedán templommá avatta a budai Mátyástemplomot és ezzel kijelentette, hogy Budát véglegesen a magáénak tekinti. Nem is került vissza Budavára, míg 145 év múlva fegyverrel vissza nem hódították.

A kis János Zsigmond udvarával Erdélybe vonult és Gyulafehérvár lett fejedelmi székvárosa. A szultán az Alföldet több háborúban elfoglalta és így az ország közepe az övé lett. Ennek a résznek a budai basa volt a kormányzója. Az ország nyugati szegélye maradt a magyar királyok kezében. Ennek Pozsony lett a középpontja.

Így szakadt Magyarország háromfelé. Így lett egy nemzetnek három országa.

Török Magyarország. Az országnak jó harmadrésze, épen a legtermékenyebb és legmagyarabb vidéke, a töröké lett. Ezt a török 25 szandsákra, török vármegyére osztotta és basák kormányzására bízta. Legelső volt a basák között a budai. A várakat jól megerősítették s legmegbízhatóbb őrségül janicsárokat helyeztek el bennük. A vidék helységeit kiosztották hűbérben a szpahitisztek között.

Ami kevés török polgári lakosság volt, az a városokban telepedett meg. Magyarországnak török népe nem volt.

A török uralom alatt levő terület nagyon lehanyaglott. A magyar lakosság megfogyatkozott. Sokat közülök rabnak hurcoltak el, sokan a zsarolások elől Erdélybe, vagy a magyar királyságba menekültek. A városokat a török elhanyagolta. Egy pár fürdőn és templomon

kíüil mást nem is épített. Az utcákon szemét, döglött állatok heverték.

Egy dolog tette mégis elviselhetővé a török zsarnokságát. Ennek a népnek nemtörődömsége, gögje olyan nagy volt, hogy ha a magyar alattvaló megfizette a sokféle adót és nem lázadt fel fegyveresen a zsarolások ellen, akkor a dolgaiba nem avatkozott. A nagy alföldi községek, például Nagykovács, Kecskemét, úgy éltek tehát a török alatt, mint valami kis köztársaságok. Meg is maradtak magyarnak s pöreiket a Magyar királyságban lévő bíróságokhoz terjesztették fel.

Erdélyi-fejedelemség. Az ország keleti harmadrésze volt az Erdélyi-fejedelemség. Ez két részből állt: a tulajdonképeni Erdélyből és a hozzátartozó keletmagyarországi Részekből. Erdély három nemzete: a magyar, a székely és a szász egyenlőjogú volt. A nagyszámú görögkeleti vallású oláh jobbágy nép nem volt külön nemzet. De aki közülök nemességet kapott, egyenlőjogú lett a magyar nemesekkel.

Erdély három nemzete vallásra nézve református, evangélikus, katolikus és unitárius volt. Ez a négy vallás egyenlőjogú volt. Mikor a vallásfelekezetek külföldön villongtak, gyűlölködtek, Erdélyben vallási békeség volt.

Erdély szabadon választotta fejedelmeit, de ezek részére a szultántól kértek felavató levelet. Évenként csekély, 10,000 arany, évi adót fizetett az Erdélyi-fejedelemség a szultánnak. Különben a maga ügyeit maga intézte. Volt erős hadserege, voltak erős természetes határai. Volt sok erős vára. Az evangélikus szászok városai mind erős várak voltak, sőt a legtöbb falusi templomuk is várfalakkal volt körülvéve. A nép jólétben élt. Így az erős Erdélyt nem is igen merte a

török megtámadni. A német pedig messze volt. Erdély tehát két ellenség közt is meglehetősen biztonságban érezhette magát.

Nagy szerencse volt ez az egész magyarságra nézve. Erdélyben a nemzeti fejedelmek alatt indult virágzásnak nemzeti irodalmunk és műveltségünk. Az erdélyi fejedelmek erős hadserege nem egyszer volt megvédője a másik két Magyarország elnyomott magyarságának.

Erdély nagyon felvirágzott Báthori István fejedelemsége alatt. Ezt a kiváló embert a lengyelek is megválasztották királyuknak, de ő azután is megmaradt egyúttal Erdély fejedelmének: helyettese itthon öccse, Kristóf volt.

Magyar királyság. Az ország nyugati része volt a Habsburg-házból való királyok Magyarországa. Ennek nagyon nehéz volt a helyzete, mert a török sokszor megtámadta és még béke idején is állandóan zavarta portyázó betöréseivel. Végvárak egész láncolata védte ezt a területet a török betörések ellen. Ezeknek a váraknak hősiei védelmében tünt ki a magyar vitézség az egész világ bámulatára.

A Habsburg királyok ezt a maguk Magyarországot több ízben be akarták kebelezni osztrák tartományaik közé. Törvényes jogait nem mindig tisztelték, sokszor megsértették. Az országgyűlések mindig felszólaltak az alkotmányon esett *sérelmek* ellen. A vármegyék pedig úgy védekeztek a zsarnokság ellen, hogy a törvénytelen rendeleteket nem hajtották végre, hanem a levéltárba helyezték.

Nagy baj volt az is, hogy a királyok magyarul nem tudtak, magyar alattvalóikat nem ismerték, állandóan Prágában, vagy Bécsben laktak s az országot

helytartók kormányzására bízták. Az is elválasztotta őket a nemzettől, hogy katolikusok maradtak, míg alattvalóik kilenczized része protestáns lett. Ők ezt nem szerették, erőszakkal akarták alattvalóikat a maguk vallására téríteni. Ez még inkább fokozta az elégedetlenséget.

A reformáció elterjedése. Hazánkban már a mohácsi veszedelem előtt is voltak hívei a reformációnak. Hiába hoztak ellenük törvényeket, számuk mindig szaporodott. Mohács után a zűrzavaros időkben nem igen hajtották végre az ellenük hozott törvényeket. Akadtak előkelő urak, akik pártolták a reformációt, így Török Bálint, Nádasdy Tamás. Voltak buzgó hittérítők: az Alföldön Dévai Biró Mátyás, a Felföldön Stöckel Lénárd, Erdélyben Honterus János és mások.

Csakhamar a nemzet kevés kivétellel Luther, illetőleg Kálvin híve lett. Protestánsnak nevezték őket, mert protestáltak, tiltakoztak vallásuk elnyomása ellen. Luther hívei evangélikusnak nevezték magukat, mert hitük alapja a Szentírás, az Evangélium. Kálvin hívei a reformátusok, mert reformálták, vagyis visszaállították a keresztyén vallást régi tisztaságában.

Erdélyben az egyistenhívők, vagyis unitáriusok felekezete is elterjedt. Legkiválóbb hittedjesztőjük Dávid Ferenc volt.

A reformáció nagy áldás volt a nemzetre. Ennek papjai az édes nemzeti nyelven hirdették Isten igéjét. Vigasztalták a nemzetet nehéz sorsában, bátorították a török és német ellen való kemény harcaiban.

A protestánsok minden gyülekezetben iskolát alapítottak, és így a nemzeti műveltség hatalmasan emelkedett. A bibliát Károli Gáspár és mások magyarra fordították, írtak imádságokat, énekeket, prédikációs

könyveket, vitázó iratokat. A világi irodalom is megindult. Tudósok, költők léptek fel. Tinódi Sebestyén és Balassa Bálint énekeikkel ébren tartották a nemzeti érzést. A kevésszámú katolikusok is versenyre keltek a protestánsokkal, nekik is voltak iskoláik, íróik. Ebből a nemes versenyből a nemzeté volt a haszon. A háromfelé szakadt magyar nemzetet a Verbőczy törvénykönyve mellett épen a nemzeti műveltség és irodalom tartotta meg egy nemzetnek.

8. A török háborúk és a vallásháborúk.

Várháborúk. A török ellen a végvárakat elszántan védelmezték a magyarok, s a török, ha előre tudott is haladni hódításaiban, minden lépést nagy áldozatokkal fizetett meg. Nevezetes várvédelmi harcok voltak 1552-ben. Ekkor a török nagy áldozatokkal elfoglalta Temesvárt, Drégelyt. Temesvárt Losonci István védelmezte, míg csak idegen zsoldosai miatt fel nem kellett adnia, tisztes elvonulás kikötése mellett, a várat. Kivonuló seregét kirabolták a törökök: erre Losonci fegyvert fogott s katonáival utolsó emberig harcolt. Drégely kis várát Szondi György védte. Mikor már a vár csak romhalmaz volt, akkor kint a bástyatorony alján harcolt, míg embereivel együtt el nem esett. Két énekes apródját azonban előbb átküldte Ali vezérhez, hogy ezeket megmentse a haláltól.

Eger várát Dobó István védelmezte mintegy 2000 elszánt vitézével. A törökök annyira összelövéldözték a várát, hogy Dobó szavai szerint, „inkább nyílt mező volt már, mint erősség“. De az őrség oly elszántan harcolt, a lakosság, férfiak, nők segítségével, hogy végre a törökök, elesüggedve, elvonultak a vár alól.

Dobónak s az egri hősöknek dicsősége ma is él. Ha valakit vitézségeért nagyon meg akarnak dícsérni, azt mondják róla: „Ez is megérdemli az egri nevet“. Még dicsőségesebb volt Szigetváranak 1566-iki védelme, Miksa király uralkodása idejében. Ezt a gyenge várat Zrinyi Miklós egy hónapnál tovább védte Szolimán szultán félelmetes hadserege ellen. A szultán nem élte

meg az ostrom végét. Beteges volt és megölte a harag, hogy ezen a gyenge váron nem tud úrrá lenni. Zrinyi végre, mikor látta, hogy a várat tovább védeni nem lehet, díszruhába öltözött, megmaradt kevés katonájával kirohant az ellenségre s hősi halált halt a hazáért.

Zrinyi és a többi vár-védő hős vezérek s társaik nem harcoltak hiába. Példát mutattak a nemzetnek az önfeláldozó hősieségben. Azonkívül e várostromokban a török elgyengült és később már

Zrinyi Miklós.

nem volt olyan mindent elsöprő világhatalom, mint azelőtt.

Tizenötéves háború. Kitünt a török hanyatlása az 1591-től 1606-ig folyó tizenötéves háborúban. Ez már váltakozó sikerrel folyt. Mind a két fél vesztett és nyert csatákat és várakat. Végre a török a két ország határán, a Zsitvatoroknál, Rudolf királlyal, mint egyenlőrangú

féllel kötött békét. Már ekkor arra is lehetett volna gondolni, hogy a törököt egész Magyarországból kiűzzék. De a királyok annyira elnyomták a magyar szabadságot és a protestánsokat, hogy a magyar nemzet nem fordíthatta erejét a török ellen. Szabadságát kellett védenie a zsarnok bécsi kormány ellen.

Bocskai István. Rudolf király nem tartotta meg az alkotmányt, zsarnok módjára uralkodott. Ártatlan embereket, mint a derék Illésházy Istvánt, vagyónától megfosztott, s ez a börtön, vagy a halál elől kibujdosással menekült meg. Az országgyűlés törvénycikkeihez önkényesen egy törvénycikket csatolt. Pedig ehhez nincs joga a királynak. Ő maga nem hozhat törvényt, csak szentesíti, vagy elveti az országgyűlésből elébe terjesztett törvényeket.

Bocskai István.

Erdélyt kegyetlenül zsarolta Rudolf vezére, Básta György, aki itt kormányzó volt, Báthory Zsigmondnak, az ingatag lelkű fejedelemnek lemondása óta. Kassa vidékén Belgiojoso (Beldzsojozo) volt a vezér. Ez a tisztára evangélikus polgárságtól elvette a régi szép templomot s a katolikusoknak adta. A protestánsokat másutt is üldözték. A vallási üldözésnek a jezsuita szerzetesek voltak a fő intézői. Ezt a szerzetet Loyola

Ignác spanyol ember alapította. A szabadságnak és hitsorsosainak elnyomását nem tudta tovább nézni Bocskai István, biharmegyei gazdag református földesúr. Fegyvert fogott. Erdély és a Részek megválasztották fejedelemnek. Hozzácsatlakoztak a hajdúk. Ezek olyan emberek voltak, akiket a törökök otthonukból elűztek s ezért portyáznak, zsoldos katonának álltak.

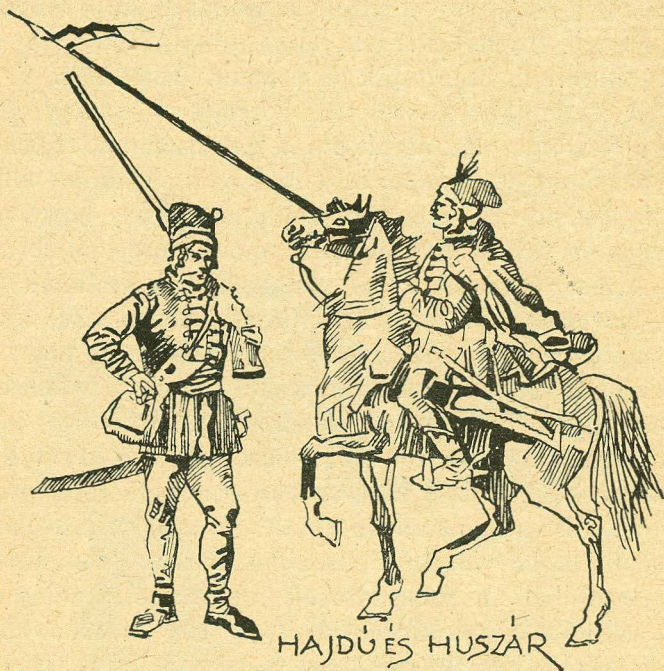
Bocskai rövid, dicsőséges háborúban leverte Rudolf seregét és a királyt rákényszerítette, hogy vele megkösse a *bécsi békét* (1606). Ez biztosította a hazának az alkotmányt, a protestánsoknak a szabadságot. Maga az uralkodó család se helyezelte a lelkiileg beteg Rudolfnak dolgait, lemondásra kényszerítette tehát.

Öccsét, Mátyás főherceget, választották meg az 1608-iki pozsonyi országgyűlésen királynak. Ugyanekkor törvénybe foglalták a bécsi békét, és az ország szabadsága védelmére hasznos törvényeket hoztak. Bocskai ekkor már nem élt: 1606-ban, nagy munkája dicsőséges befejezése után meghalt. Nemzete őszintén gyászolta. Legjobban megsiratták hűséges katonái, a hajdúk. Ezeket a jobbadán református vallású hű embereit Bocskai nemesekké tette, letelepítette s jószágokkal ajándékozta meg Debreczen környékén.

A harmincéves háború. 1618-tól 1648-ig világháború volt. Ez a háború Csehországban kezdődött, ahol a katolikusok elnyomták a protestánsokat. Belekeveredtek lassan-lassan majdnem egész Európa országai. Szerencsénk volt, hogy hazánk, nemzetünk érdekeit ennek a világháborúnak veszedelmei között megvédelmezte két derék erdélyi fejedelem: Bethlen Gábor és I. Rákóczi György.

Bethlen Gábor. Ami Csehországban történt, azt minálunk is meg akarták tenni. A bécsi béke ellenére,

sem az alkotmányt, sem a vallásszabadságot nem tisztelték. Bethlen Gábor tehát szövetkezett a csehekkel és három nagy háborúban rákényszerítette II. Ferdinánd királyt az alkotmány és a vallásszabadság visszaállítására. Legnevezetesebb békéje a nikolsburgi (1623). Ez a bécsi békének megerősítése. Bethlen alatt az

Erdélyi-fejedelemség területben megnagyobbodott, műveltségben, jólétben emelkedett.

I. Rákóczi György. A harmincéves háború vége felé I. Rákóczi György a Habsburgok nagy ellenségeivel, a franciákkal és az evangélikus svédekkel szövetségben fegyvert fogott. Kivívta a *linci* békét (1645).

Ez megerősítette a bécsi és nikolsburgi békét, de még jobban védte a protestánsok jogait. Határozottan kimondta, hogy a jobbágyoknak is van szabad vallásgyakorlatuk. Elrendelte egyúttal, hogy a templomokat, iskolákat nem szabad a protestánsoktól elvenni.

Műveltség. A törökkel s a némettel való örökös harcok idejében a magyar nemzet fáradhatatlanul dolgozott műveltsége érdekében. Iskolákat alapítottak, az írók munkáikkal gazdagították a nemzeti irodalmat.

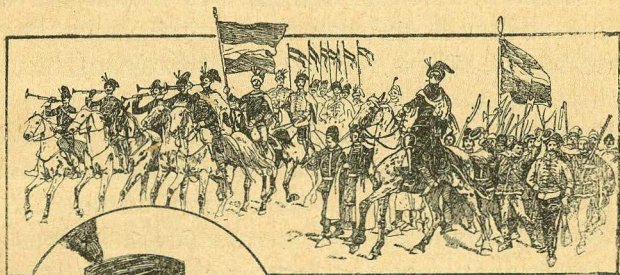
A katolikusok szellemi életének Pázmány Péter volt a vezetője. Ez alapította a nagyszombati főiskolát s a bécsi magyar papnevelő intézetet. Irodalmi műveivel fejlesztette a magyar irodalmat. Kár, hogy az ő idejében a vallási gyűlölködés mindig erősebb lett.

A protestánsoknak is voltak kiváló szellemi vezetők. Nevezetesen: Alvinci Péter, az ékesen szóló kassai református pap és Szenci Molnár Albert, a nagy író, aki zsoltárokat, egyházi énekeket írt a reformátusok részére. Az evangélikusok vezére Thurzó György nádor volt. Ez a zsolnai zsinaton, 1610-ben, egyházát kerületekbe szervezte s így erőssé tette az üldözések ellen. A protestáns iskolák virágzásnak indultak. Az evangélikusok leghíresebb iskolái voltak: Sopronban, Pozsonyban, Eperjesen, Brassóban. A reformátusok leghíresebb kollégiuma, főbb iskolája a gyulafehérvári volt. Ezt Bethlen Gábor alapította: utóbb Nagyenyedre helyezték át. I. Rákóczi György alatt virágzásnak indult a sárospataki kollégium. Nagy és híres református főiskola volt a debreczeni is. Az unitáriusoknak Kolozsvárott volt nevezetes kollégiumuk.

Gazdasági élet. Az örökös háborúk folytán a nép megfogyatkozott, s nem volt elég munkáskéz a föld megmunkálására. Így hát mindinkább áttértek a kevesebb munkást kívánó pásztoréletre. Legfőbb jövedelmü-

ket a marhatenyésztés adta. Marhákból nagy kivitel is volt nyugat felé. Az ipar leginkább a török pusztításoktól mentes felvidéki „kulcsos“, vagyis megerősített városokban virágzott. Különösen kifejlődött az ötvösipar, mert az emberek szívesen fektették pénzüket arany és ezüst ékszerekbe. Ha veszedelem volt, ezeket el lehetett rejteniök, vagy menekülésük közben magukkal vinniök.

A kereskedők fegyveres csapatokban, karavánokban jártak vásárról vásárra. De bizony így is megtörtént többször, így például Szikszón (Abaujban), hogy a törökök az egész vásárt „felverték“, mint a méhkest, vagyis kirabolták. A magyarok viszonzásul a turai (pestmegyei) török vásárt verték fel.

9. A török uralom megszűnése és a szabadságharcok.

Erdély hanyatlása. Erdély I. Rákóczi György fiának, II. Györgynek idejében lehanyatlott. Ez a nagyra-vágyó fejedelem lengyel király akart lenni s hadsereggel ment Lengyelországba. De leverték, seregét elfogták. A török haragudott rá, hogy engedélye nélkül kezdte

ezt a háborút. Az erdélyiek tehát kénytelenek voltak a fejedelemségről letenni. De ő újra visszafoglalta azt. Legyőzte a török, s ő megsebesült és meghalt. Zűrzavaros idők következtek ezután Erdélyre. Egymásután több fejedelem versengett a hatalomért, míg végre a gyenge I. Apafi Mihály lett a fejedelem. Ezalatt Erdélyt a törökök ismételten elpusztították és Nagy-Váradot elfoglalták. I. Lipót király pedig Szatmár vármegyét foglalta el Erdélytől. A megfogyatkozott, elszegényedett Erdély nem lehetett többé Magyarország védője.

Az 1663—64-iki török háború. A töröknek és I. Lipót királynak Erdélyben való versengéséből keletkezett az 1663/64-iki háború. Ebben kitűnt a magyar hadak vezére, a derék Zrinyi Miklós, a költő, a szigetvári hős ivadéka. A háborúban a törökök nagy vidéket elpusztítottak, de végre is a szentgotthárdi veszített csata után kénytelenek voltak békét kérni.

Elkeseredve látták a magyarok, hogy a törökök veszített csatájuk után is olyan feltételekkel köthettek békét, mint ha ők győztek volna. Nagy területet, Nagy-Várad és Érsekújvár vidékét megtartották. Nem is lehet ennek a békének más magyarázata, mint az, hogy I. Lipót háborúra készült nagy ellensége, XIV. Lajos francia király ellen, tehát minden áron békülnie kellett a törökkel. XIV. Lajos ugyanis világhatalomra törekedett, s ellene Lipótnak, mint német császárnak, folytonosan készen kellett állania a rajnamenti határ védelmére. Másrészt a török titkos pontban megígérte, hogy a magyarokat nem segíti, ha ezek felkelnének I. Lipót ellen.

Wesselényi-féle szövetkezés. A magyar nemzet elkeseredve úgy gondolkodott, hogy I. Lipót nemcsak nem tudja, de nem is akarja az országot a török uralom

alól felszabadítani. Látták azt is, hogy a magyar alkotmányt nem tisztelik, a magyar nemest és jobbágyot a fizetetlen német zsoldosok kegyetlenül sanyargatják.

Ekkor a katolikus és protestáns magyarok egyesültek a szabadság védelmére. Épen katolikus vallású főurak vezették a mozgalmat: Wesselényi Ferenc nádor, Nádasdy Ferenc országbíró, I. Rákóczi Ferenc és ipa, Zrinyi Péter. A vezetők közt volt Zrinyi Péter sógora, Frangepán Ferenc is. A nádor időközben meghalt: a többi vezetők fegyveresen felkeltek. Úgy tudták, jogosan cselekesznek, mivel az aranybulla 31-ik pontja értelmében a törvényt meg nem tartó király ellen szabad fegyvert fogni.

De a felkelést leverték, Zrinyit, Nádasdyt, Frangepánt lefejezték. Rákóczit édes anyja, Báthori Zsófia, a jezsuiták közbenjárásával, nagy váltságdíj lefizetésével megmentette a haláltól. A jezsuiták ugyanis nagy jóindulattal voltak a rajongóan vallásos Báthori Zsófia iránt, aki férje, II. Rákóczi György halála után fiával a katolikus hitre tért.

A mozgalom többi vezetőit börtönnel, pénzbírsággal büntették. Ráfogták a protestánsokra, hogy ők szítot-ezt a felkelést, és mintegy száz papot, tanárt halálra ítélték. A halálos ítéletet nem hajtották végre, az elítélteket eladták gályaraboknak. Nápolyban és Bukkari-ban kellett hadihajókon, gályákon az evezőt húzniok. Később, akik még életben voltak, kiszabadultak, Ruyter (Rajter) holland hajósvezér közbenjárására.

Bujdosók. Thököly. Aki tehetett, menekült az üldözés elől. Ezek a bujdosók azután török területről, vagyis Debreczenből tavaszonként betörték a Magyar- királyságba s pusztították a királypártiak, vagyis *labancok* jószágait. Ezek viszont, ha tehették, bosszútálltak a

bujdosókon, vagyis *kurucokon*. Évekig tartott kölcsönös kegyetlenkedések között ez a portyázó hadakozás.

Nagyobb háború akkor fejlődött ki, mikor a bujdosók a 22 éves, lángeszű Thököly Imrét választották meg vezérükké. Ez az evangélikus vallású főúr megnyerte a mozgalom részére a felsőmagyarországi evangélikus urakat. Szövetkezett Lipót hatalmas ellenséggel, XIV. Lajossal s a tőle nyert segélypénzen jól felszerelt hadsereget állított. Nagy erővel folyt a hadakozás, míg végre a kölcsönös kimerülés következtében fegyverszünetet kötöttek. Ezalatt folyt le az 1681-iki soproni országgyűlés. Ez az alkotmányt helyreállította, a protestánsok üldözését megszüntette. Teljes vallásszabadságot nem adott a protestánsoknak, de megengedte, hogy a törvénycikkben, vagyis artikulusban megemlített valami 40 helyen, úgynevezett *artikuláris* gyülekezetben tarthassanak lelkészeket, építhetnek templomokat.

A fegyverszünet lejártával újra megindult a háború. Most Thököly még hatalmasabb volt, mint azelőtt, mert feleségül vette I. Rákóczi Ferenc özvegyét, Zrinyi Ilonát, és így a nagy Rákóczi-javak jövedelmével is rendelkezett.

Felszabadító háború. A törökök fel akarták használni a Lipót és a magyarok között folyó harcot, 1683-ban tehát nagy török sereg jött be, Thököly hívására. Bécs városát akarták elfoglalni, hogy így teljesen megtörjék a Habsburgok hatalmát. De Lipót szövetkezett a lengyelek hős királyával, Szobieszki Jánossal, és Bécs mellett nagy német-lengyel hadsereg teljes diadalt aratott a törökökön. Ezzel megkezdődött a felszabadító háború.

A török, aki egymásután nagy csatákat veszített, elkeseredésében elfogatta Thökölyt Nagy-Váradon, őt

okolva saját vereségeiért. Erre Thököly hívei elpártoltak a töröktől, és már Buda 1686-iki visszafoglalásánál 20,000 harcedzett kuruc vitéz harcolt Lotharingiai Károly fővezér seregében. A várfokán is kuruc vitéz, Petneházy Dávid, volt az első. Buda után elfoglalták a királyi hadak az Alföld bástyáját, Nagy váradot. Téli szállásra Erdélybe vonultak. Apafi Mihály kénytelen volt várait megnyitni előttük. Ezután ura is maradt Lipót Erdélynek. Igaz, hogy Thököly kibékült a törökökkel és segítségükkel betört Erdélybe. De csakhamar kiszorították. Ezután 1848-ig Erdélynek, bár a magyar koronához tartozott, külön kormánya és országgyűlése volt.

A török háború Erdély elfoglalása után is tovább folyt. Zentánál azonban, 1697-ben, Lipót híres vezére, Szavojai Jenő herceg, nagy győzelmet vívott ki a törökökön. Ezután a törökök kénytelenek voltak elismerni, hogy nem bírják tovább a háborút. A karloviczi békében, 1699-ben a Temesvidéken és Zimony környékén kívül semmit se tarthattak meg hazánk területéből. Ezt a területet még husz esztendeig megtartották, de Szavojai Jenő 1717-iki fényes belgrádi diadala után erről is le kellett mondaniok.

Az elnyomás. A nemzet hálás volt Lipót iránt a felszabadításért. Kívánságára lemondott az 1687-iki pozsonyi országgyűlésen ősi királyválasztó jogáról és beleegyezett, hogy ezután a királynak mindig elsőszülött fia, illetve férfirokona legyen az utóda. De látnia kellett a nemzetnek, hogy hálára és öröme nincs sok oka. A török világ elmúlt ugyan, hanem utána német világ következett.

A városokban csak németek lakhattak, a várakban német zsoldosok tanyáztak. Önkényesen adót vetettek

nemesre, parasztra. Karaffa tábornok Eperjesen külön törvénszéket (vértörvénszéket) állított, mely ártatlan embereket összeesküvés gyanuja alapján kínoztatott és kivégeztetett. A protestánsok jogait mindenben korlátozták. Még az iparos céhekből is sok helyen kizárták őket. Nádort nem engedtek választani: német helytartóra bízta az ország kormányzását. Nagy teher volt az erőszakos ujoncozás is. Elfogták a szegény legényeket s elvitték a francia határra, hogy ott idegen érdekekért ontsák a vérüket.

Az egész nemzet el volt keseredve és csak a vezért várta, hogy fegyvert fogjon.

II. Rákóczi Ferenc szabadságharca. I. Rákóczi Ferenc és Zrinyi Ilona fia, őseitől örökölte a haza és a szabadság szeretetét. Láta nemzete elnyomott állapotát. Levelet írt XIV. Lajoshoz és kérte, hogy segítsen a magyar nemzeten. Ezért börtönbe vetették; onnan Lengyelországba menekült és 1703-ban francia segélypénzen fogadott csapatokkal tért vissza.

A nemzet valláskülönbség és nyelvkülönbség nélküli hozzá csatlakozott. A szécsényi gyűlésen megválasztották vezérlő fejedelemnek. A kuruc hadat vitéz tábornokok: Bercsényi Miklós, Vak Bottyán, Ocskay László, Károlyi Sándor és mások sokszor diadalra vezették. De Lipót hadai kitűnően voltak szervezve, sok volt náluk a tanult, jó katonatiszt. Így azután a felkelőknek voltak nagy csatavesztéseik is; például Nagyszombatnál, Zsibónál, Trencsénél. A kurucoknak nehéz volt a helyzetük azért is, mert az ország szegény volt. A pénzhiányon rézpénz verésével akartak segíteni. De utóbb olyan sokat vertek ebből a, felirata után „libertás“-nak nevezett kongó pénzből, hogy nagyon leszállt az értéke.

Nehezen ment a seregek felszerelése is, mert az országban kevés volt az iparos. Ilyen nehézségek mellett is nyolc évig bírták a harcot. Az elkeseredés annyira fokozódott, hogy az ónodi országgyűlésen kimondták: „József többé nem királyunk!”

De a dolgok mind rosszabbra fordultak. A pestisben elpusztult az ország lakosságának negyedrésze és a katonák közül is igen sok. A marhavész nagy gazdasági kárt okozott. XIV. Lajosnak rosszul ment a dolga a Spanyolország birtokáért Lipót utódjával, I. Józseffel való harcban. Nem tudta tehát fizetni Rákóczinak a segélypénzt. De József is békülni akart, hogy francia ellensége ellen fordíthassa egész erejét.

Rákóczi maga nem gondolt a békére: kiment Lengyelországba, hogy találkozzék Nagy Péter orosz cárral és megnyerje szövetségesének. Azalatt itthon Károlyi Sándor és több kuruc vezető ember Szatmáron megkötötték a békét, s a majtényi síkon a kuruc sereg meghódolt a király megszemélyesítője, Pálffy János előtt (1711). A szatmári békében a király megígérte, hogy az alkotmányt megtartja s a meghódoló kurucoknak bűnfeledést, amnesztiát biztosít.

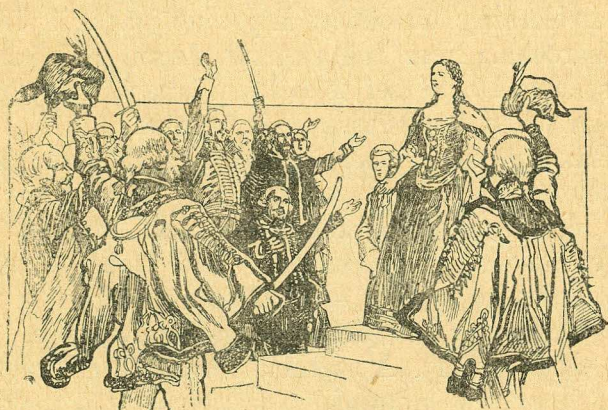
Rákóczi, Bercsényi s több társuk nem hódoltak meg. Franciaországban, majd Törökországban, Rodostóban laktak. Ott is maradtak halálukig. Hamvaikat Ferenc József királyunk és a nemzet hazahozatták, hogy itthon nyugodjanak a hazában, melynek olyan hű fiai voltak.

A szatmári békével befejeződött az a mohácsi vésszel kezdődő korszak, melyben majdnem szünet nélkül folyt a háború, hol a törökökkel, hol a németekkel. A török ellen létezésünket kellett védenünk, a német ellen nemzeti és vallási szabadságunkat.

A kétszázésettendős harcot nemzetiünk „megfogyva bár, de törve nem“ kiállta. Ezt legelsősorban dicső vezéreinknek, Bocskainak, Bethlennek, Thökölynek s a Rákócziaknak köszönhetjük. Méltók rá, hogy áldjuk emléküket.

10. Az ország újjászervezése.

Telepítések, gazdasági viszonyok. A kétszázésettendei harcok elmúltak, s Magyarország hosszabb békességnek

„Életünket és vérünket!“

örülhetett. De a háborúk pusztító hatása meglátszott mindenütt. Az ország lakossága megfogyatkozott, kormányzásában, bíraskodásában, műveltségében elmaradt a szerencsésebb nemzetek mögött. Az egész országot újjá kellett szervezni. Ez a nagy munka megindult III. Károly alatt, folytatódott Mária Terézia, II. József és II. Lipót idejében.

Az országnak alig volt három millió lakosa, akkora területen, ahol most 21 millió embernél több él. A volt török terület jórésze lakatlan pusztaság és lakhatatlan

mocsár volt. III. Károly, Mária Terézia és II. József idejében a mocsarak jórészét lecsapolták. Az áldott, termékeny földre a földesurak és az állam az ország más vidékeiről lakosokat telepítettek.

A legnevezetesebb telepítő földesúr Harruckern báró volt. Manapság az ország legvirágzóbb községei közé tartoznak azok a nagy békésmegyei községek, például: Orosháza, Békéscsaba, Békés, melyeknek magyar és tót protestáns lakosait Harruckern báró telepítette le.

De nem volt elég belföldi települő, külföldieket is szívesen láttak tehát. Különösen fontos volt a németek betelepülése. Ezek a takarékos, szorgalmas, tanult emberek nagy jólétre emelkedtek a termékeny földön. Városias külsejű, rendezett utcájú, szép faluk a délmagyarországi német telepes községek. A német telepesek hű fiai lettek a hazának, mely mint gondviselő édes anyjuk, olyan sok jóban részesíti őket. A gazdasági élet minden tekintetben fejlődésnek indult. Utak épültek. Fontos volt a tengerpart felé vezető kitünően megépített Károly-utja. Mária Terézia Fiume osztrák várost Magyarországhoz csatolta, s így az országot jó kikötőhöz juttatta.

A városokban az ipar is fejlődésnek indult. De ebben nagy akadály volt a kormány, mely azt akarta, hogy a virágzó osztrák ipar Magyarországon vevőkre találjon, s ezért a honi ipar fejlődését nem támogatta kellőleg. Az Ausztria külső határán fizetendő vámokat úgy állapították meg, hogy külföldi iparcikk minél kevesebb jöjjön be s ne legyen versenytársa az osztrák iparnak. Viszont a magyar gyapjút, bort, gabonát nehezen lehessen kivinni, s ezt olcsón megvehessék az osztrákok.

Műveltség, egyházi élet. A művelődés terén is sok

jó történt. A városok, élükön a töröktől visszafoglalt Budával és Pesttel, szépen fejlődtek. Iskolákat alapítottak. Az egyetemet Mária Terézia Budára helyezte és kifejlesztette. Több gimnáziumot állítottak. Selmecbányán bányászati, később meg erdészeti főiskolát is alapítottak. A jezsuita rendet megszüntették s vagyonából iskolai alapot létesítettek. Az irodalom is szépen fejlődött. A legtöbb író ugyan még latinul írt, de már felléptek lelkes magyar írók is.

Sok történt a katolikus egyház javára. Igen sok templom épült, több új püspökséget állítottak fel. III. Károly a protestánsoknak megengedte, amit különben törvény biztosított, hogy kerületekben szervezkedjenek és előljárókat válasszanak. De azért nem voltak egyenlőjogúak a katolikusokkal. A katolikus ünnepek megtartására kényszerítették őket és hivatalba nem juthattak, mert hitükkel ellenkező esküt kellett volna letenniök. Mária Terézia azt is elnézte, ha a földesurak törvény ellenére erővel áttérítik protestáns jobbágyaikat. Szerette, ha valaki áttért, és az ilyen embert megajándékozta, rangban emelte. A protestánsok úgy védekeztek, hogy összetartottak és lenézték azt, aki hitét önző érdekből elhagyta.

Az állam újjászervezése. III. Károly megtartotta a szatmári békét és országgyűléseken jó törvényeket hozatott. Ezeknek alapján átalakult az ország kormányzása és bíráskodása. Felállították Bécsben a magyar királyi kancelláriát. Ez öfelsége személye mellett képviselte Magyarországot. Pozsonyban volt a kormány, vagyis a helytartó tanács és a pénzügyek intézésére a pénzügyi kamara.

Mária Terézia alatt is sok történt az ország kormányzásának fejlesztésére. Különösen fontos volt,

hogy Fiumén kívül a Temesvidéket és a lengyelektől visszaszerzett szepesi városokat is a magyar kormány alá rendelték.

A bíraskodást is újjászervezték. Legfelsőbb bíróság lett a hétszemélyes tábla. Ezalatt volt a királyi tábla, alattuk a kerületi táblák; ezek alatt a megyei, városi és földesúri törvényszékek.

Az állandó hadsereget is felállították. De nem szerveztek külön magyar hadsereget, hanem a magyar csapatok az egységes „osztrák-magyar“, illetőleg császári hadierő alkatrészei voltak. Katonának a nemes ember fiát nem sorozták. De ha háború volt, elrendelték a nemesi felkelést. Az állam nagy kiadásainak fedezésére állandó adót kellett kivetni. Adót a nemesség nem fizetett. A városi polgárság és, legnagyobb részben, a falusi földmívelő jobbágyság fizette az adót. Ezért a királyok védték a jobbágyok érdekeit. Mária Terézia úrbéri rendeletet adott ki, hogy megakadályozza a parasztok elnyomását.

A leányági örökösödés. A nemzet azzal hálálta meg III. Károlynak a sok jót, amit az országgal tett, hogy törvénybe foglalta a leányág örökösödését. Fia nem lévén, leánya, Mária Terézia, lett örököse. Ez a törvény, latinul pragmatika szankció, azt is kimondja, hogy Magyarországnak mindig az legyen a fejedelme, aki Ausztriának, s hogy Magyarország Ausztriától független ország.

Mária Terézia háborúi. Mária Terézia nem foglalta el nyugodtan a pragmatika szankció értelmében a maga országait. Ellene hét ellensége szövetséget kötött. Leghatalmasabb ellensége a porosz király, Nagy Frigyes volt. Ez el is vette tőle Szilézia nagy részét. De többi birtokait megvédték alattvalói, különösen pedig a lelkes

magyar nemzet, mely védelmére „életét és vérét“ ajánlotta fel.

Vitéz magyar seregek harcoltak Mária Teréziáért második háborújában is, az úgynevezett hétéves háborúban (1756—1763). Ebben nem tudták legyőzni Nagy Frigyeszt. De az is nagy dolog volt, hogy hét esztendeig bírták a harcot az akkori világ legelső hadserege s legelső hadvezére ellen. Az lett a háború vége, hogy mindenki megtartotta előbbi birtokait.

III. Károly és Mária Terézia alatt is estek sérelmek a magyar alkotmányon, de mindaketten általában kegyes, jó királyok voltak. A nemzet viszont, mint láttuk, cselekedetekkel mutatta meg, hogy ragaszkodik hozzájuk.
II. József alatt megváltozott a helyzet.

II. József. II. József Mária Teréziának és Lotharingiai Ferencnek fia, jószívű, nemes lelkű ember volt. Népeit boldogítani akarta, de nem akarta tőlük megkérdezni: mit tartanak jónak a maguk boldogítására? Vagyis önkényesen akart uralkodni. Olyan egységes birodalmat akart alapítani, melyben egy akarata uralkodjék: az ő akarata. Egy nyelvet akart általánossá tenni: a németet. A magyar állam ősi jogaival semmit se törődött. Meg se koronáztatta magát, nehogy koronázási esküje korlátozza. El is nevezték „Kalapos király“-nak. Emellett azonban a népet fel akarta szabadítani elnyomott helyzetéből, jó rendet, igazságos bíráskodást akart létrehozni.

A protestánsok részére kiadta a *türelmi rendeletet*. Ennek értelmében hivatalra őket is kinevezték, gyülekezeteket ők is alapíthattak. De torony és utcára nyíló bejárás nélkül kellett templomaikat építeniök, hogy kívülről is különbözzenek a katolikusok templomaitól. Így hát ez nem volt teljes szabadság, és nem törvényen,

hanem csak rendeleten alapuló állapot volt. De a réginél mégis többet ért, s a protestánsok ezt felhasználva, több száz új gyülekezetet alapítottak. A katolikus egyház dolgaiban is önkényesen rendelkezett. Sok szerzetesrendet eltörölt. Azok vagyonából 1200 új katolikus lelkészi állást szervezett.

Az ország egész kormányzását átalakította a király. Felosztotta az országot kerületekre s kinevezett hivatalnokokra bízta a kormányzást. A bírácnak osztrák törvény szerint kellett ítélniök. Az iskolákban tanítási nyelvvé a németet tette, s a hivatalnokoknak, bírácnak is németül kellett volna vinniök az ügyeket.

A törökkel háborúba keveredett s törvény ellenére országgyűlés nélkül akart ujoncokat szedni s adót emelni. Ezt nem tűrhette tovább az alkotmányát és nemzeti nyelvét féltő magyar nemzet. Általános volt az elégedetlenség. Ki is tört volna a fegyveres ellenállás. De József maga is belátta, hogy a nemzetet meg kell nyugtatnia.

Visszavonta tehát önkényes rendeleteinek legnagyobb részét és megígérte, hogy országgyűlést hív össze. Ekkor azonban váratlanul meghalt. Utóda lett öccse, II. Lipót.

II. Lipót. II. Lipót higgadt, megfontolt ember volt. Arra törekedett, hogy a felzúdulult országot teljesen

II. Lipót.

megnyugtassa. A jót, amit II. József tett, nem akarta megsemmisíteni, hanem rendeletek helyett törvényesen akarta megvalósítani. Az volt az első dolga, hogy összehívta az országgyűlést. Itt sok jó törvényt hoztak. Legfontosabb volt az, mely kimondta, hogy Magyarországnak független és szabad országnak, tehát nem szabad az osztrák tartományok módjára igazgatni. A protestánsok törvényesen megkapták azt, amire régi törvények alapján is joguk volt, a vallásszabadságot. Az országgyűlésen éppen a katolikusok szólaltak fel a protestánsok mellett. Kitünt, hogy vége a régi vallási gyűlölködésnek, s katolikus és protestáns magyarok, mint a közös haza fiai, testvéreknek tekintik egymást.

Nagyon jó volt, hogy II. Lipót böles uralkodása alatt az egész nemzet egynek érezte magát és az uralkodóházhoz teljes szívvel ragaszkodott. Olyan nehéz idők következtek, amikor csak király és nemzet összetartása védhette meg az országot. Megkezdődtek a francia háborúk.

11. A francia háborúk és a szent szövetség.

A francia ferroradalom. Franciaországban bátor és lelkes emberek kimondták és megírták, hogy az ottani közállapotok se az igazsággal, se a célszerűséggel nem egyeznek meg. Nem helyes, hogy az országban minden jog a katolikusoké, a protestánsokat pedig elnyomják. A polgárok között vallásra való tekintet nélkül jogegyenlőség legyen. Nem helyes, hogy a király önkényesen uralkodik: bírói ítélet nélkül börtönbe veti az embereket. Az államban szabadság legyen. Nem helyes, hogy a nemesek elnyomják, zsarolják a népet. Az

urak és a nép közt testvériség legyen. Összefoglalva úgy mondták: *Legyen szabadság, egyenlőség, testvériség.*

Az 1789-iki forradalomban ez a három igazság megvalósult és Franciaország köztársaság lett, vagyis olyan ország, melyben nincsen király, hanem bizonyos időre választott elnökök vezetik az ügyeket. De azután a köztársaság vezetői nagyobb zsarnokok lettek, mint az előbbi zsarnokok voltak. A királyt, királynét, sok ezer urat, előkelő polgárt, katolikus papot kivégeztettek, úgyhogy Franciaországban valami négy esztendeig *a rémület uralkodott.*

A szabadság, egyenlőség, testvériség gyönyörű gondolatát az egész világon megértették. A szabadság dalát, a *marszeji nótát* mindenfelé énekelték. Nálunk *Martinovics Ignác* apát titkos szövetséget alkotott, hogy itt is úgy legyen, mint Franciaországban. De a vezetőket kivégezték, vagy becsukták. Attól féltek, hogy nálunk is olyan rémületes világ következne a szabadsámozgalomból, mint Franciaországban.

Sőt Európa leghatalmasabb fejedelmei, élükön királyunkkal, Ferenczel és a porosz királlyal, nagy szövetséget alkottak a francia köztársaság ellen. Így megindultak a francia háborúk (1792—1815).

Francia háborúk. Napoleon. A francia nemzet egymaga meg tudta magát védelmezni, sőt ő támadott, mikor vezérnek, majd köztársasági elnöknek, végre császárnak megtették *Bonáparte Napoleont*, egy korzikai ügyvédnek fiát.

Ez a lángeszű ember a világnak legnagyobb hadvezére volt. Nagy háborúkban legyőzte ellenségeit. Csak az angolokkal nem bírt, mert nem volt elég nagy hajóhada. Elfoglalta Németország nagyobb részét. I. Ferenc 1806-ban le is tette a német császári címet. De

megtartotta az *osztrák császár* címét, melyet 1804-ben vett fel.

Ferenc nagy elszántsággal újra és újra fegyvert fogott Napoleon ellen, habár ez mindannyiszor legyőzte is. A magyar nemesség lelkesen fegyvert fogott királya szavára. Érezte, hogy a franciák nemcsak a királynak, hanem a nemességnek is ellenségei. Győrnél 1809-ben nagy elszántsággal harcot is állott a magyar nemesi felkelő sereg a franciákkal, de sikertelenül. Ez volt az utolsó nemesi felkelés. Kitünően harcolt a magyar állandó gyalogság és huszárság is. Az egész világ emlegette Simonyi József huszárezredest, a legvitézebb huszárt. Napoleon legnagyobb győzelmét Wagramnál vívta Ferenc hadai fölött (1809). Ezután az egész tengerpartot elfoglalta Ausztriától és Magyarországtól.

Napoleon ura akart lenni az egész világnak. Megtámadta az oroszokat is, győzött is fölöttük, de az óriási orosz pusztákon a rettenetes télen elpusztult a serege. Ekkor újra szövetkeztek ellene Európa fejedelmei, ismételten levertek és végre a távol Szent Ilona-szigetre vitették. Itt 1821-ben meghalt.

A francia háborúk hatása. Magyarország sok vért és vagyont áldozott a francia háborúban. El is gyengült az ország és éveken át csak pihenni s erősödni vágyott. A hasznos és szükséges újítások is jórészt elmaradtak, mert a háború foglalt le minden időt és erőt. Sok embert az újításoktól a franciaországi példa riasztott el. Ferenc maga annyira félt az újításoktól, hogy azokat előtte még csak említeni se volt szabad.

Azért haladás mégis volt, különösen gazdasági téren. Megásták a Ferenc-csatornát; ezen a gabonás-hajók gyorsabban jutottak a Tisza vidékéről Komárom felé, mint azelőtt. Festetics György gróf Keszthelyen

gazdatisztképző-iskolát alapított s ezzel nagyon emelte a mezei gazdálkodást. Az Alföldön Tessedik Sámuel szarvasi evangélikus pap tanította a népet okos mezei gazdálkodásra.

Szép alkotás volt a Nemzeti Múzeum, Széchenyi Ferenc alapítása. A francia háborúk korában s az utána következő években nemzeti irodalmunk szépen felvirágzott.

Kazinczy Ferenc a magyar nyelvet megújította, új szavakkal, kifejezésmódokkal gazdagította. Így alkalmassá tette a legszebb gondolatok kifejezésére. Kisfaludy Sándor és Károly, Berzsenyi Dániel, Kölcsey Ferenc és Vörösmarty Mihály ezen a megújított szép magyar nyelven írták meg gyönyörű műveiket. Ezek az írók felébresztették a nemzeti érzést az emberekben és nem engedték, hogy belenyugodjanak elmaradott, földhöz ragadt állapotukba.

Annál feltünőbb volt Magyarország tespedése és elmaradottsága, mert a francia háborúk korában és nemsokára azok után egész Nyugat-Európában nagy előhaladás történt. Feltalálták a gőzhajózást, gőzvasutat, telegrafálást. Gőzgépek segélyével gyáripár s nagy gyárvárosok keletkeztek. A jólét, sőt gazdagság így kifejlődött. A nép, mely gazdagabb és műveltebb lett, mint azelőtt volt, önérzetesebb is lett s nem engedte magát elnyomni a fejedelmektől.

A népek mozgalmától, a szabadságtól való félelem olyan nagy volt az európai fejedelmekben, hogy Napoleon leverése után „Szent szövetség“-et alkottak. Megígérték egymásnak, hogy közös erővel elnyomnak minden forradalmat.

A szent szövetség vezetője Metternich Kelemen herceg volt, Ferenc főminisztere. Ez Magyarországon

meg akarta semmisíteni az alkotmányt. Országgyűlés megkérdezése nélkül felemelte az adót és elrendelte a katonaszédést. Ez ellen felzúdultak a vármegyék. Több megyében a tisztviselők inkább lemondtak, hogy ne kelljen végrehajtaniok a törvénytelen rendeleteket.

Erre Ferenc, a ki jószívű, népei iránt jóindulatú fejedelem volt, összehívta az országgyűlést, hogy a nemzetet megnyugtassa. Ezzel az 1825-iki országgyűléssel nevezetes új korszaka kezdődik történetünknek.

12. A Széchenyi-korszak.

Széchenyi István. Az 1825-től mintegy 1847-ig terjedő időt Széchenyi-korszaknak nevezzük, mert ekkor Széchenyi volt a nemzet vezére. Széchenyinek az volt a törekvése, hogy a nemzetet gazdaggá, műveltté tegye. Ha azután gazdag és művelt lesz, akkor szabad is lesz, mert szabadsága megvédésére lesz ereje. Nagy céljai megvalósítására megalapította a Tudományos Akadémiát, a Nemzeti Kaszinót, a lóversenyeket, a Dunagőzhajózási társaságot. Szabályozta a Tiszát, megnyitotta a dunai vízi utat a Vaskapunál. Kiváló könyvekben (Hitel, Világ, Stádium) is kifejtette gondolatait.

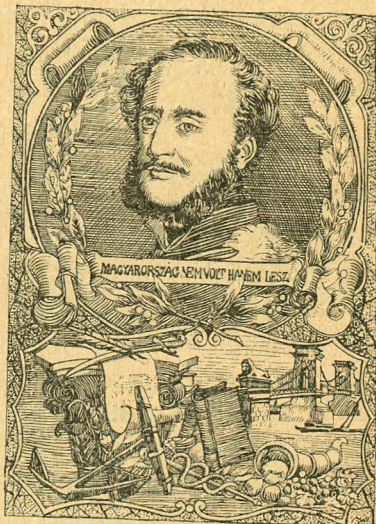
Széchenyi hatása alatt álltak az országgyűlések is és sok hasznos és áldásos újítást megvalósítottak. Az országgyűlések különösen három irányban tettek sokat: az alkotmányért, a nemzeti nyelvért és a jobbakért.

Az alkotmány biztosítása és fejlesztése. Az 1825-iki országgyűlésen körülsáncolták, vagyis biztosították az alkotmányt. Legfőbb biztosítékul kimondták, hogy a király köteles legalább minden harmadik évben ország-

gyűlést tartani. Az ezután csakugyan három évenként összeülő országgyűlések egyik főgondja volt az alkotmány biztosítása. Sokan legjobb biztosítéknak a vármegyéket tartották. Ezek ugyanis az alkotmánnyal ellenkező rendeleteket gyakran levéltárba tették anélkül, hogy végrehajtották volna. Mások jobb biztosítéknak tartották, hogy a középpontban felelős minisztérium vigye a kormányzást. Ez ne csak a királynak, hanem az országgyűlésnek is felelős legyen. Ha az országgyűlés nem bízik benne, köteles legyen lemondani. Ez utóbbi fel fogás győzött, s 1848-ban felállították a felelős minisztériumot. Azt is követelték, hogy az országgyűlésen ne a régi négy rend, hanem az egész nemzet legyen képviselve.

A nemzeti nyelv uralomra jutása. A régi Magyarország a kormányzás, bíraskodás és a törvényhozás nyelve a latin volt és a törvényeket latinul írták. Az 1825-tel kezdődő időszakban az országgyűlések mindig jobban a magyart tették a latin hivatalos nyelv helyébe. Végre 1844-ben teljesen és kizárólagosan a magyar lett a hivatalos nyelv, vagyis az állam nyelve.

Hazánk idegen nyelvű lakosai között, különösen a horvátok között olyanok is akadtak, akik a magyar

Széchenyi István.

nyelvnek ezt az előrehaladását rossz szemmel nézték: féltették tőle, habár ok nélkül, saját nyelvüket. Ezeket nemzetünk bécsi ellenségei is izgatták. Így azután 1848 és 49-ben hazánk nem magyar lakosainak kisebb része a haza szent ügyének ellenségeivel tartott.

A magyar nyelvért az országgyűlésen kívül is sok történt. Megalapították a Magyar Tudományos Akadémiát a nyelv művelésére. A költők a Kisfaludy-Társaságot alkották meg. Pesten Nemzeti színház alakult. Felléptek nagy költőink: Vörösmarty Mihály, Petőfi Sándor, Arany János, Tompa Mihály és műveikkel tanították, gyönyörködteték, lelkesítették a nemzetet.

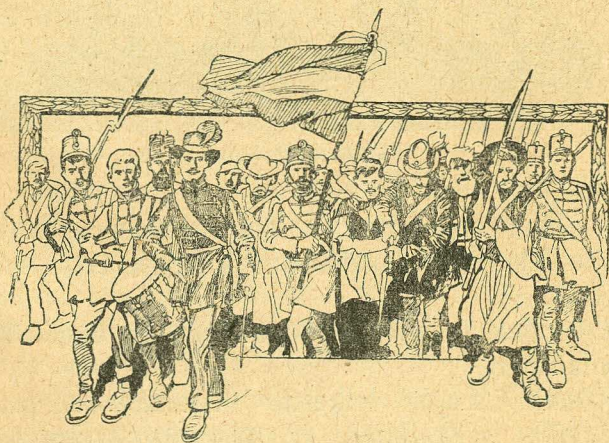
A jobbágyok felszabadítása. Legnagyobb nemzeti költőink a nép kebeléből származtak és a népdalokhoz hasonlító gyönyörű költeményeket is írtak, melyeket a legegyszerűbb emberek is megértettek. Szigligeti Ede és mások népszínműveket írtak a falusi emberek életéből: szerepeltették a falusi bírót, a csikóst, a kovácslegényt, a lenézett cigányt. Mindenki láthatta, hogy ezek között is vannak nemesen gondolkodó és mélyen érző emberek. Így az egész nemzet szeretetre, tiszteletre buzdult a nép iránt.

Ez erősítette azt a törekvést, hogy a jobbágy nép elnyomott helyzetén könnyítsenek, és a nemesek jogait önkényt megosszák a parasztokkal. Fokról-fokra mindig jobbra tették a nép helyzetét. Először megengedték, hogy a robotmunkát és a kilencedet, amit fizettek földesuraiknak, évenként, pénzen megváltsák. Utóbb tőkével örökre megválthatták terheiket. Végre 1848-ban felszabadították a jobbágyokat. Váltáságuk díját az egész ország fizette.

A nagy átalakulás vezetői. Annál szebb volt a jobbágyok felszabadítása, mert a földesurak nem kény-

szerüségből, hanem önkényt cselekedték. Sőt erősen küzdeniök kellett a kormánnyal, mely nem akarta engedni ezt. Attól félt, hogy véres forradalom lesz a vége, mint valaha Franciaországban. A nagy urak egy része is a kormánnyal tartott, s a haladást ellenző, a régihez ragaszkodó, latinosan konzervatív pártot alkotta meg.

A haladók, szabadelvűek, vagyis liberálisok, legkiválóbb embere volt Széchenyi István gróf. Ő volt az egész mozgalom megindítója. A szabadelvűeket később Deák Ferenc és Kossuth Lajos vezette. Kiváló ember volt Bezerédi István. Ez, mikor a kormány nem engedte, hogy a jobbágyok adójából a nemesekre hárítsanak egy részt, önkényt adót vállalt. Lelkes vezető emberek voltak: Kölcsey Ferenc, a költő, Beöthy Ödön, Batthyány Lajos gróf, Eötvös József báró, a költő. A nemzet ügyének szószólója volt a királynál József nádor.

A szabadságharc.

13. 1848—1849.

A szabad eszmék diadala. Az egymásután következő országgyűlések csak lassan-lassan tudták megvalósítani terveiket. Végre az 1848-iki februáriusi francia forradalom hatása alatt a magyar nemzet egyszerre elérte, amire törekedett. A francia forradalom annyira megrémítette a hatalom birtokosait, hogy ezek nem

1848-as miniszterium.

mertek ellenkezni, mikor a francia események hatása alatt felbátorodott szabadelvűek egyszerre mindent követeltek.

A bécsiek is felkeltek s elűzték a hatalmas Metternich minisztert.

Kossuth Lajos lelkesítő beszédére a pozsonyi országgyűlés megalkotta az 1848-iki szabadelvű és nemzeti szellemű törvényeket. Pesten a lelkes ifjúság és polgárság március 15-én tüntetett a szabad eszmék

mellett és hatósági engedély, cenzura, nélkül kinyomatta a 12 pontot s Petőfi Nemzeti dalát. V. Ferdinánd, a jó király, április 11-én szentesítette a törvényeket, melyek Magyarország lakosait jogban és kötelességben egyenlővé tették, a kormányzást a népképviselői országgyűlésnek s királynak felelős független magyar minisztériumra bízta, Magyarországot Ausztriától független országgá tették, a nemzeti hadsereg felállítását elrendelték. Nagy volt az öröm az egész országban. Ma is méltán tekintjük nemzeti ünnepnek a két diadalnapot: március 15-ét, a szabadság napját és április 11-ét, az alkotmány napját.

A szabadságharc. Azonban az öröm korai volt; nehéz harcokat kellett megvívni az új törvényekért. A bécsi kormányférfiak nem tudtak belenyugodni abba, hogy a független Magyarország dolgaiba többé beleszólásuk ne legyen. Mindent megpróbáltak tehát, hogy az 1848-iki törvények életbeléptetését megakadályozzák. Segítségül megnyerték a hazában lakó idegen nyelvű lakosság egy részét s fegyveres erővel léptek fel az új magyar kormány ellen, amelynek Batthyány Lajos gróf elnöksége alatt a legkiválóbb hazafiak, köztük Széchenyi, Kossuth, Deák is tagjai voltak.

A kormány, mert a király bizalmát nem bírta többé, lemondott. A hatalmát a *honvédelmi bizottmány* vette a kezébe, melynek nemsokára Kossuth lett az elnöke. Kossuth lelkesítő szavára fegyvert fogott a nép a szabadság védelmére. Elrendelték törvényesen a sorozást is. Így megalakult a dicső honvédsereg.

Jellasics József horvát bán seregét Fehérmegyében, Pákozdnál, megállították s azután Bécs közeléig követték visszavonulásában. De Bécs közelében, Schwechatnál, a nagyobb számú, jól begyakorolt katonákból álló osztrák

sereg viisszaszorította a jó részben ujonc honvédekből és gyakorlatlan nemzetőrökből álló magyar sereget.

Az osztrák vezér, Windischgrätz herceg, Budapestet is elfoglalta. A kormány s az országgyűlés Debreczenbe költözött át. Egy kisebb magyar sereg Szolnoknál védte a Tisza vonalát. Görgey Arthur, a lángeszű fiatal fővezér, a fősereggel rettenetes hideg téli időben a Kárpátokon, Besztercebányán, Kassán át vonult vissza Debreczen felé. Fényes diadala volt serege egy részének a branyiszkói osztrák hegyi állás elfoglalása, Szepes megye keleti határán. Ezalatt Kossuth és társai bámulatos erélyességgel szervezték egymásután a honvédszázlőaljakat.

Az egységes Ausztria s a független Magyarország. Pest elfoglalása után azt gondolták az osztrák kormányférfiak, hogy Magyarország már le van verve. Kimondatták tehát a fiatal császárral, Ferenc Józseffel, a lemondott V. Ferdinánd utódjával, hogy Magyarországot bekebelezi az egységes Ausztria tartományai közé. Erre feleletül a debreczeni országgyűlés elszakadt a Habsburg-háztól s a független magyar állam ideiglenes köztársasági elnökéül Kossuth Lajost választotta meg.

Ezalatt a harc tovább folyt. 1849 tavaszán a magyar hadsereg Görgey Arthur vezetése alatt fényes diadalok egész sorozatában, többek között Hatvan, Isaszeg, Vác, Nagysalló, Komárom mellett legyőzte az osztrák fősereget és Budát is visszafoglalta. Keleten a lengyel Bem József Erdélyt foglalta vissza. Délen Perczel Móric a szerbeket verte le.

Ekkor azonban minden rosszra fordult. Az oroszok hatalmas cárja, I. Miklós, ellensége volt a szabadságnak. Haragudott azért is, hogy a magyar seregben sok lengyel alattvalója harcolt. Ausztria segítségére küldte

tehát 200,000 főnyi hadseregét. Ausztria és Oroszország egyesült ereje ellen remény és kilátás nélkül is, a becsületért, tovább harcolt a vitéz magyar sereg. Azonban a temesvári nagy csatavesztés után nem maradt más hátra, mint a fegyverletétel. A kormány is belátta ezt: Kossuth és társai Görgeynek adták át a hatalmat. Ez a teljes hatalmú kormányzó, vagyis diktátor azután, mint előre kijelentette a kormánynak, letette a fegyvert. De nem az annyszor legyőzött osztrák előtt, hanem az oroszok előtt.

A megtorlás. Kossuth és a legtöbb vezető ember s a honvédek egy része kibujdosott. Az itthonmaradókat Haynau, a teljes hatalmú osztrák kormányzó, kegyetlenül büntette. Az aradi tizenhárom honvéd tábornokot és Batthyányt kivégezték. Görgeyt Ausztriában zárva tartották. Őt az orosz cár nem engedte kivégezni, mivel serege előtt tette le a fegyvert. Sok száz hazafit börtönbe zártak. A volt honvédeket osztrák katonának sorozták be. Az egész nemzetre gyász borult.

14. Az elnyomás és a kiegyezés.

A Bach-korszak. Amit a fiatal császár nevében elrendeltek, azt most megvalósították. Magyarországot bekebelezték az egységes Ausztriába. Bach Sándor császári belügyminiszter az országot kinevezett hivatalnokokkal kormányozta. Ezek többnyire idegenek voltak. A magyarok gyűlölték, lenézték és „Bach-huszárok“-nak csufolták őket. Hivatalokban, iskolákban a német nyelv lett az úr. Könyvet, újságcikket csak úgy volt szabad kinyomatni, ha a hivatalos ellenőr, a *cenzor*, megengedte. Aki szabadabban beszélt, vagy talán bírálni merte a hatalmasokat, azt börtönbe vetették.

A nemzet türt, mert ellentállásra nem volt képes. Deák Ferenc, a haza bölcse, mindenkinek azt tanácsolta: méltóságosan, meg nem hunyászkodva, várni kell. A fegyverfogás csak rosszabítaná a nemzet sorsát. Az időtől kell tehát várni a jobbrafordulást.

Ausztria szerencsétlen háborúi. Ausztriának két szerencsétlen háborúja volt. Az első 1859-ben vívta az olaszok és a franciák ellen. Ebben elvesztette Lombardiát, egyik olasz tartományát. A franciák hatalmas császára, III. Napoleon, Kossuth Lajost segítette, hogy magyar sereget alakítson. Az volt a terv, hogy ez a magyar sereg francia segítséggel betörjön és felszabadítsa az országot. Épen ezért sietett Ferenc József oly gyorsan békét kötni III. Napoleonnal.

A másik szerencsétlen háború 1866-ban volt. Ekkor a poroszok legyőzték Ausztriát és rákényszerítették, hogy a német szövetségből kilépjen. Így azután a porosz király lett a vezetője, majd négy év múlva a franciák legyőzése után császára a Német-birodalomnak. 1866-ban az olaszokkal is volt háború. Hiába győzte le ezeket Ausztria. A poroszok győzelme folytán az Olaszkirályság részére át kellett engednie Velencét, utolsó olaszországi birtokát.

Kiegyezés. Már az 1859-iki háború idejében kitűnt, hogy Ausztria, amíg Magyarországgal ki nem békül, mindig gyenge lesz külső ellenségek ellen. Megindultak tehát a kiegyezési kísérletek. Összehívták az országgyűlést 1861-ben. Ott Deák Ferenc indítványára feliratban kijelentették az uralkodónak, hogy csak az 1848-iki törvények alapján békülnek.

Erre az országgyűlést feloszlatták, s újra korlátlan uralom következett. De a nemzet nem csüggedt el. Mindenféle tüntetések voltak az osztrák uralom ellen.

Leghatalmasabb tüntetés volt, hogy 1859 óta általános lett a magyar viselet.

1865-ben újra összehívták az országgyűlést. Az 1866-iki háború hatása alatt végre létrejött az 1867-iki kiegyezés.

A kiegyezés munkáját bölcs és jó királyunk alkotta meg. A kibékülésben nagy része volt Erzsébet királynénak, aki nemzetünket őszintén szerette. A magyar nemzet részéről a kiegyezési tárgyalásokat Deák Ferenc, a haza bölcse intézte. Legkiválóbb munkatársa Andrássy Gyula gróf volt.

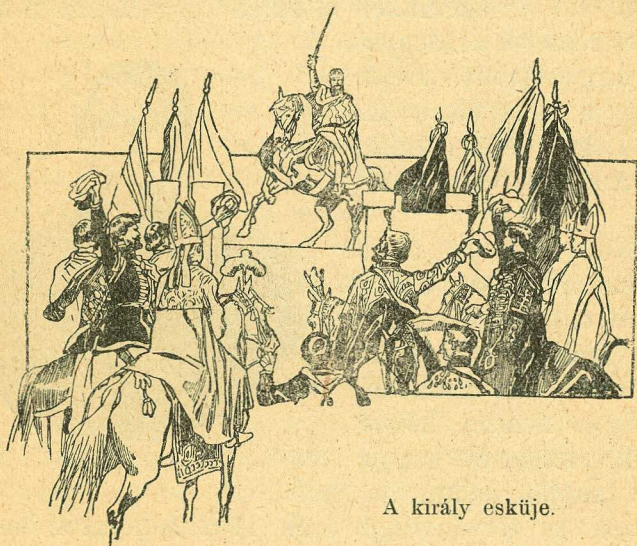

Deák Ferenc.

Nagy volt az öröm az egész országban, mikor a királyt és a királynét 1867 június 8-án megkoronázták. Az uralkodóház és a nemzet között való kibékülésnek ezt az áldott napját méltán jelentették ki törvényesen örök időkre nemzeti ünnepnapnak.

Befejezés. A kiegyezés óta közel félszázad telt el. Ennek története bizonyítja, hogy a kiegyezés áldott munka volt s létrehozói a nemzet örök hálájára méltók. A kiegyezéssel megalakult Ausztriának és Magyarországnak, a két független államnak szövetkezéséből az Osztrák-Magyar monarchia. A monarchia jól szervezett hadseregével oly erős, hogy méltán helyet foglal a *nagyhatalmak* sorában és nagy tekintélye van a világon. Kitűnt ez az 1877—78-iki orosz-török háború

után is. Ekkor leginkább a monarchia akadályozta meg Oroszországot, hogy Törökországot meg ne semmisítse. Sőt a nagyhatalmak beleegyezésével ekkor foglalta el a monarchia Boszniát. Nemsokára azután a világ leg-hatalmasabb államának, Németországnak, vezető minisz-tere, Bismark és Andrássy Gyula létrehozták a két nagy-hatalom között az állandó szövetséget. Oly erős ez a szö-

A király esküje.

vetség, hogy — mint a most folyó világháború mutatja, — Törökországgal együttesen az ellene szövetkezett nyolc ha-talommal szemben is csodálatos erővel megállja a helyét.

De a kiegyezés azért is áldott munka volt, mert ez tette lehetségessé, hogy nemzetünk Ausztriával s az uralkodó házzal való ellentéteinek megszűnésével a béke dolgaiban is előre haladhasson. Az ország lakos-sága a kiegyezés óta 15 millióról több mint 21 millióra emelkedett. Budapest 200.000 lakosú közép nagyságú

városból, milliónyi lakosságával a világvárosok sorába lépett. A jólét feltűnően fejlődött. Az állam jövedelme hétszer annyinál is több, mint 1867-ben volt. Vasutunk tizszer annyi van, mint 1867-ben volt. A műveltség erősen gyarapodott. Az írni-olvasni nem tudók száma felényire csökkent. Iskolánk sokkal több van és sokkal jobban van felszerelve, mint 1867-ben volt. Egyetemünk 1867-ben csak egy volt, ma Zágrábbal együtt öt van. Hírlapjaink száma húszszor annyira emelkedett.

Ezalatt az áldott fél-száz esztendő alatt legal-kotmányosabb királyunk-nak és az országgyűlés többségének bizalmából kiváló miniszterelnökök vezették az ország kormányát. Legnevezetesebbek:

Andrássy Gyula gróf, Lónyay Menyhért gróf, Tisza Kálmán, Wekerle Sándor és legújabban Tisza István gróf.

A nemzet — méltán — hálásan ragaszkodik a legelső magyar emberhez, jó királyunkhoz. Ragaszkodását nemcsak szóval, hanem cselekedetekkel is megbizonyítja. Így a legutolsó világháborúban is, melyben királya szavára oly készségesen fegyvert fogott a trón és a haza védelmére.

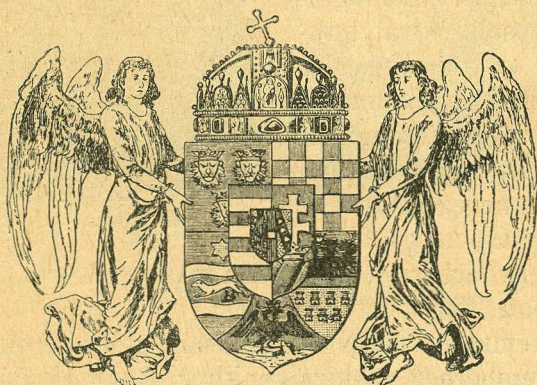

Andrássy Gyula.

Habsburg-királyok:

I. Ferdinánd, Szapolyai Jánossal egyidőben	1526—1540
I. Ferdinánd egyedül	1540—1564
Miksa	1564—1576

Rudolf	1576—1608
II. Mátyás	1608—1619
II. Ferdinánd	1619—1637
III. Ferdinánd	1637—1657
IV. Ferdinánd (megkoronázták, de atyja életében meghalt.	
I. Lipót	1657—1705
I. József	1705—1711
III Károly	1711—1740
Mária Terézia	1740—1780
II. József	1780—1790
II. Lipót	1790—1792
Ferenc	1792—1835
V. Ferdinánd	1835—1848
Ferenc József	1848—

15526

TARTALOMJEGYZÉK.

I. A mohácsi vést megelőző korszak áttekintése.

	Oldal
1. Magyarország és a magyar nemzet a honfoglalás előtt	3
2. A fejedelmek kora	5
3. Az Árpád-királyok kora	8
4. Az Anjou-kor	13
5. A Hunyadi-kor	16
6. A Jagelló-kor	17

II. A mohácsi veszedelem után következő korszak története.

7. Az ország három felé szakadása	19
8. A török háborúk és a vallásháborúk	27
9. A török hatalom megszűnése és a szabadságharcok	33
10. Az ország újjászervezése	40
11. A francia háborúk és a szent szövetség	46
12. A Széchenyi-korszak	50
13. 1848—1849	54
14. Az elnyomás és a kiegyezés.	57

